

ADU

Nr. 50

15. Desember 1923.

DAAMIDE TUALETTIDE SPETSIAAL-ÄRI

J. S A A R

Tallinnas, Narva mnt. 19.

Pakub austatud daamidele kõige suuremas valikus elegantsemaid viimaste Pariisi modellide järele valmistatud valmis õhtu- ja balli-tualette, siidi ja villaseid kleite, pluuse, kuubesid, pesu j. n. e. ja

tehakse tellimiste järele.

Töö osavate meistrite järelvalvel kiire ja korralik.

Hinnad väljaspool võistlust.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus

«PÄEVALEHT»

Kõige suurem graafikatööstus Eestis

Kõige uuemate võimalustega sisseseatud

trükkoda

Kõige suuremad ja täielikumad rotatsioonmasinad, kiirpressid ja ladumasinad. Kõige mitmekesisem trükitähtede valik j. n. e. j. n. e.

Litograafia

Offsettrükk

Kõige täielikum, moodsaate abinõudega töötav

tsinkograafia

valmistab võrdlemata hästi, kõige kiiremini ja korralikult kõiksugu graafilisi töid ja võib sellel alal oma täiesti uue sisseseade tõttu paremate väljamaa sellekohaste ettevõtetele -- fulgesti võistelda --

Töö kõige kiirem ja korralikum!!!

!!! Hinnad kõige mõõdukamad !!!

KIRJANDUSE,
KUNSTI JA
KULTUURI
AJAKIRI

TOIMETAJA
ED. HUBEL
VÄLJAANDJA
TALL. EESTI
KIRJ.-ÜHISUS

ILMUB IGA NÄDAL

I AASTAKÄIK

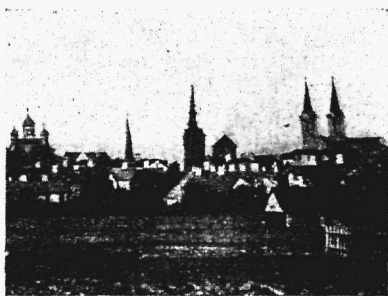
TOIMETUS JA TALITUS TALLINNAS, PIKK TÄNAV 2

TOIMETAJA KÖNETUNNID ÄRIPÄEVIL 1-2

KAARLI KIRIKU JA KOGUDUSE MINEVIKUST.

ANDMED 16. AASTASAJAST TÄNAPÄEVANI.

A. KAMPF.

Kaarli kirik Tallinnas üldvaates.

Tallinna kaugelt vaatlev rändaja ei saa silmipeatamata üle minna kaksiktornidest Tõnismäel, mis muude tippude ja kõrguste hulgas aitavad tõsta veetlevust, mille poolest Tallinna kaugevaade tuntud on.

Need on Kaarli kiriku tornid.

Tema üksist käib sisse ja välja kõige arvurikkam kogudus Eestis; tema on pealinna ainus pühakoda protestantliste kirikute puhta ehitusviisiga; tema sisemust ehib kõrgeväärustuslik ja ainsam omataoline altari-pilt Eestis; tema tornidest helisevad kellad, mille kinkijaks oli kuningas, kes juba kahe ja poolesaja aasta eest Eesti rahvast priiusega kavatses õnnestada. Nüüd seltsib mainitute ritta uus oriel, kõige suurem ja täielikum üle Eesti.

Kaarli koguduse nüüdse tähtpäeva, uue oreli õnnistamise, puhul¹⁾, mil ühtlasi kiriku sisemuse kaunistused ja elektrivalgustuse ning keskkütte sisseseaded kogudusele üle antakse.

pole ülearune pilku heita selle koguduse minevikku.

I.

Esimesi eestikeelseid jumalateenistusi on Tallinnas peetud, nagu seda kindlasti arvata võib, Dominikaanlaste munga- ja Mihaeli nunnakloostri kirikutes. Hiljem, kuid ikkagi mitmesaja aasta eest, anti linna poolt suurenenud Eesti koguduse kätte Pühavaimu kirik. Muude hulgas on kuulnud Liivimaa kroonikakirjutaja Balthasar Russov, kõige vanema eestikeelsete jutluste käsikirja tõttu tuntud Georg Müller ja eestikeelse jutlusraamatu kirjutaja Simon Blankenhagen Eesti Pühavaimu koguduse õpetajad olnud. Vana andmekirja järele, mis Oleviste kiriku ühe väikese torni kuplist leiti, oli Eesti Pühavaimu kogudusel 1625. a. kaks õpetajat. Väike kirik kippus kasvavale kogudusele kitsaks jääma. Kui seda teades ühtlasi silmas pidada, et Tallinn mitte ainult müüri, vaid ka kahe isesuguse korra ja kohtu läbi kaheks osaks, Toompeaks ja altinnaks, oli lahutatud osadeks, mis eneste vahel arutihti vaenujalal seisid, mis ühendust mõlema linnaosa vahel takistas, siis võime küll ühineda oletusega, et Antoniuse või Tõnise kabel, mis Tallinna rae-koja vanade arhiivikirjade järele Tõnismäel juba 15. aastasaja lõpupoolel olemas oli, Toompea linnaosa eestlastele kirikuks on olnud²⁾. Kui hiljem Vene väed Tallinna kahte lingu piirasid ja Tõnismäel laagrit pidasid, on ühes muude ehitustega ka Tõnise kabel kas 1571. ehk 1577. aastal hävitatud, mille järele Toom-

¹⁾ 16. detsembril s. a.

²⁾ G. Hansen. Die Kirch. und ehem. Klöst. Revals.

pea eestlased muidugi altlinna kogudusega ühinema pidid.

Kuid juba 1636. aastal asutati Toompeal, mille külge ka Toompea-tagune alev ja Tõnis-mägi kuulus, jälle Eesti kogudus.

Esimeseks hingekarjaseks sellele kogudusele sai Toomkooli õpetaja Martin Gilläus, rahvuse poolt rootslane. Jumalateenistusi hakati Toompea lossi saalis pidama.

See oligi õigupärast rootsiaegse Kaarli koguduse algus, kuid Kaarli nime tal esialgu veel ei olnud, selle sai ta alles kiriku ehitusega.

Samal ajal ja samas Toompea lossi saalis peeti jumalateenistusi ka soomlastele, keda tol ajal rohkel arvul Rootsi sõjaväes teenimas oli. Selle tõttu olid pärastised õpetajad eestlastel ja soomlastel ühised, nõnda kaua kuni soomlasted endile ise koguduse asutasid. Need õpetajad olid pärit enamasti Soomest ja Rootsist ja arvatavasti nõrgad Eesti keele oskajad. Oma rahvusest õpetajat pole rootsiaegsel Eesti Kaarli kogudusel olnud, kuigi ehk aja vältel kuskil ka mõni Eesti soost võrsunud usuteadlane võis leiduda, nagu seda, näiteks, veel varem ajal oli tuntud Hans Kuhn, Jüri kiriku õpetaja aastal 1525—1550.

Puuduvad andmed selle kohta, kelle poolt kiriku ehituse mõte välja läks, kuid selleaegseid olusid silmas pidades, peab koguduse enese algatust oletama. Toompea ja altlinna vahelkorda tundes, pole mõeldav algatus ega abi linna poolt, ka mitte rüütlikogu poolt, kes sellega ei oleks leppinud, et kirikule antakse nende poolt vihatud „talupoegade kuninga“ nimi. Kogudusel, kelle hulgas tol ajal, kus ka alamate rahvakihtide jaoks juba oma koolid olid, ei puudunud laiem silmaringiga isikud, ja tuli ehituse raskused enda õlgele võtta. Et Rootsi valitsus ettevõtet toetas, võib küll arvata, sest et ka sõdurid-soomlased uues kirikus ruumi pidid leidma. Tõukejõuks eestlastele enesetele oli — pääseda lossisaali kitsusest ja saada palvekoda, kus oleks oma lüba. Koguduse eestvõtjatel oli palju tegemist, käies mööda mõjumehi, otsides abinõusid ja kogudes annetusi. Kirikule kuninga nime andmise loa saamiseks tuli leida kõrgeid eestkostjaid ja sõita Rootsi pealinna. Kuigi laevaühendus Tallinna ja Stockholm vahel siis võrdlemisi elav oli, sünnitas reis ikkagi suuri raskusi.

Uue kiriku jaoks valiti koht, kus endisel ajal Tõnise kabel³⁾ oli seisnud. Ehitati 1670. aastal ja samal aastal 20. detsembril oli kiriku õnnistamine.

³⁾ E. Notbeck ja W. Neumann. „Gesch. und Kunstdenk. der Stadt Reval.“

Rida aastaid hiljem kinkis Karl XI oma ristilapsele, Kaarli kirikule, hambarahana kaks kella ja laskis koguduse suurenduseks hulga külasid nüüdisaja Rannamõisa, Habersti, Viimsi, Mõigu ja Nehatu piiridest Kaarli kihelkonna külge liita.

Esimese kella peal olev kiri on Eesti keeles: Selle kella on Tema Kuninglik Majesteet vägev kuningas Carl XI Kaarli kirikule Tallinnas Antoni mäel kõige armulikumalt annetanud nende asemele, mis sealt lossi kellavärgi tarvis olid võetud. Mis Jumalale auks ja Tema Majesteedi kiituseks ja tema järeltulijatele teadmiseks siin sisse on surutud.

Gloria in excelsis deo, me fecit
Holmiae

Gerhardt Meyer, Ao. 1696.

Kella teise külje peal on Rootsi riigivapp, kaks kroonitud lõvi, ja üleval tähed

C. R. S.

ja veel Ladina keeles:

Honor et Gloria Soli Deo Lav s

Teise kella pealkiri on natuke teistviisi, kuid ütleb samuti, et kell on kingitud kuninga Karl XI poolt.

Rootsiaegne Kaarli kirik, ainus kirik tol ajal, mis Eesti koguduse omandus oli, puust ehitus, seisis lõunapoolsel Tõnismäe kallakul⁴⁾, mis järsult Roosikrantsi tänava poole langeb.

1682. aastal määras Karl XI Kaarli kiriku heaks Tõnismäe linnaosast sissetulevad krundi- ja trahvirahad. Keegi Kaarli koguduse minevikust huvitatud Tallinna elanik paari aasta eest Rootsist käies tõi Stockholmist riigiarhiivist kaasa ärakirja dokumendist, mis sisaldab mainitud rahade asjas tehtud kuninga otsuse. Eesti keeles käib see ärakiri järgmiselt:

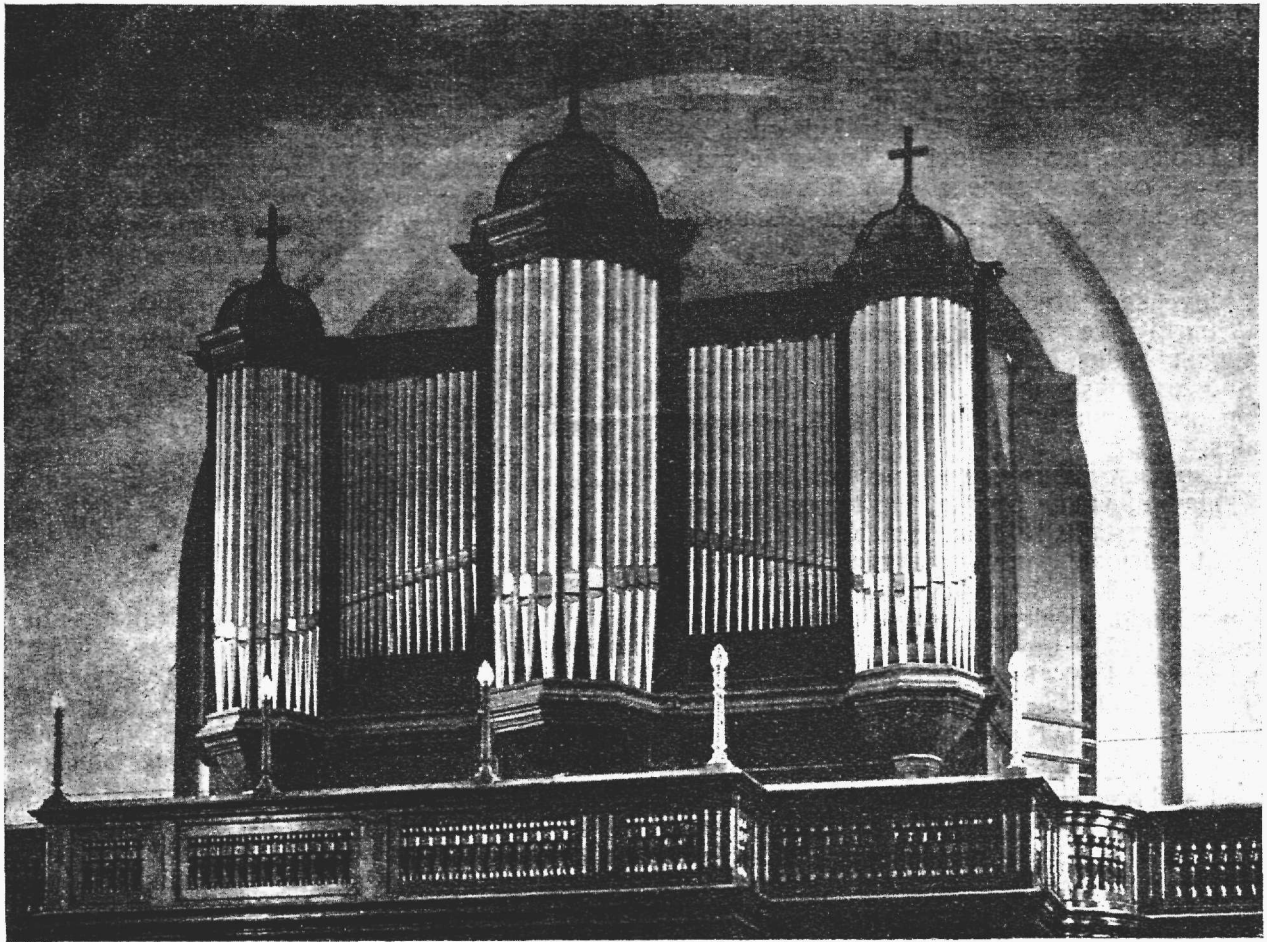
Datum Stockholm A-o 1682. August 28.

Tema Kuningliku Maj-di Kõigearmulisem
resolutsion.

3.

Tõnismäel Soome koguduse tarvis ehitatud puukiriku täienduseks ja paranduseks lubavad tema Kuninglik Maj-t, et kõigi ümbruses olevate majade krundirahad igal aastal kiriku heaks lähevad ja ühtlasi ka selle kiriku edaspidiseks ehituseks veel mitmed trahvirahad juure võetakse, kuni see kirik korralikku seisukorda on viidud, piiskop saab aga hoolt kandma, et ehitusega ja uuendusega rutataks, seega et sellest ajast, kui kirik korda pandud, ülal tähendatud krundirahad selleks ostarbeks, milleks nad läksid enne, jälle tarvitama hakataks. Mille

⁴⁾ Kohal, kus praegusel ajal haridusministeerium on.

Kaarli kiriku uus orel.

Foto Vannas.

eest kuberner niisamuti muret kandma ja kõike kaasabi üles näitama peab.

Carolus.

H. Hoghusen.

Stockholm, Biksarhivet 29./7. 1721.

Ex officio

Eemar Warn,

Registrator.

Et kuninga otsuses jutt on Soome koguduse kirikust, sellest paistab, et kiriku ehituse lõpuleviimiseks, millega 1670. aastal nähtavasti täiesti valmis ei saadud, kuningalt abi paluti, põhjendades palvet suurema mõju avalduseks sellega, et Kaarli kirikus ka Rootsi sõjaväes teenivad soomlased omi jumalateenistusi peavad.

Kiriku ehituse ajal oli esimesel Kaarli kogudusel õpetajaks Jakob Cupräus, kes Otepääst tuli, kus ennemalt samasuguses ametis oli. Tema kohta on öeldud, et ta ei osanud Saksa keeles jutlustada⁵⁾. Cupräuse ametiseseade kir-

jale on alla kirjutanud kuninganna Hedvig Eleonore ja Rootsi riiginõukogu liikmed. Et Kaarli kirik ühes Toompeaga kroonumaade külge kuulus, oli patronaadiõigus selle kiriku kohta kuninga enese käes. Sellest tulebki, et esimese Kaarli koguduse õpetajad olid kuninglikkude käsukirjadega ametisse määratud.

1690. aastal loobusid soomlased Kaarli kiriku tarvitamisest ja asutasid endile ise koguduse. Siis sai uueks Eesti koguduse õpetajaks Heinrich Derling, Tallinnas sündinud, raehera poeg. Ta oli Leipzigi ülikoolis õppinud ja magistri aukraadi omandanud. Tema järeltulija oli Johan Zimmermann, tuntud oma kaastegevuse tõttu uue testamendi Eesti keele tõlkimises ja 1699. aastal ilmunud „Kässi ramatu“ trükki toimetamises. Zimmermann langes 1704. aastal augustikuus, kui ta ühes oma naisega Piritale kõndima oli läinud, Vene kasakate kätte vangi, kes seal luuramiskäigul olid, kuid tuli lühema aja pärast Tallinna ja Kaarli kiriku õpetajaks tagasi.

⁵⁾ H. R. Paucker. „Ehstlands Geistlichkeit“.

Esimese Kaarli kiriku iga ei olnud pikk. Kui Põhja sõja ajal, aastal 1710, Vene Peetri väed Tallinnale lähenesid ja üks ratsaväe salk vürst Volkonski juhatusel linna alla ilmus, laskis Tallinna Rootsi väeosa ülem ja kuberner Patkull Toompea-taguse alevi ja Tõnismäe majad maha põletada. Nendega ühes hävines leekides ka esimene Eesti Kaarli kirik 22. augustil 1710 (v. K. j.).

Veel katsus õpetaja Zimmermann kogudusel hinge sees hoida selle läbi, et ta kubernerilt Suure Gilde maja ehk Mustapeade saali palvemajaks palus, kuid katku ja nälja läbi hõrenenud kogudus kuivas ikka enam kokku, liikmeid osalt linna, osalt maa kogudustele üle andes.

Missugust lõikust surm ka Kaarli koguduses oli pidanud, võime arvata, kui teame, et enam kui 80 protsenti Tallinna elanikest näljale ja mustale surmale ohvriks oli langenud, nagu seda maanõunik Wrangel oma päevaraamatusse on märkinud. Rahvalugemise järele, mis 30. detsembril 1710 ette võeti, oli Tallinnas järel veel ainult 1891 kodanikuseisusest elanikku. 1717. aastal oli Kaarli koguduse liikmeid Toompeal veel 258 ja Tõnismäel 108 hinge.⁶⁾

Kuni 1739. aastani tuksus kogudus veel, viimasel ajal oma jumalateenistusi Toompea vaestemajas pidades, mis peale sõda Toompea alevi uuesti üles oli ehitatud, siis aga, peale seda kui tema viimane õpetaja Peeter Fass ära oli läinud, suikus ta lõpulikult osalt Toompea, osalt Pühavaimu koguduse rüppe, et uuesti ärgata pärast 5 inim põlve, saja kümne aasta pärast.

II

Oli 1849. aasta kevade.

Juba pikemat aega oli Tallinna linna Eesti koguduses raha korjatud, et kirikusse uut oreelit muretseada. Nagu ootamatu pikne tabas kogudust, kui linna magistraadis koguduse esitajale seletati, et Pühavaimu kirik, kuhu nad oreli tahavad ehitada, ei olegi nende oma, vaid on ainult armust nende käes tarvitada. Terav kibedus täitis koguduse liikmeid, sest et nad olid kirikut kauase tarvitamise tõttu omaks hakanud pidama.

Samal aastal oli Oleviste kiriku ülemõpetaja dr. Otto Girgensohn⁷⁾, kellel nagu eelpool

⁶⁾ R. Paucker. „Ehstl. Kirch. und Prediger“, lhk. 79.

⁷⁾ Tallinna superintendent Reinhold Girgensohn, dr. Otto Girgensohni poeg ja järeltulija Tallinna superintendendi ametis, kirjeldab kirjatöös oma isa üle (Balt. Wochenschr. a. 1881) oma isa esimesi muljeid tema uuest ametikohast Tallinnast järgmiste sõnadega:

„Tallinn, see põhjamaa Neapel, nagu teda sageli tema ilusa asukoha tõttu reisiiaid nimetavad „Tallinn, üks kuninglik linn, kui temasse sõidad raudteejaama

näha saame, ka oma teened Kaarli koguduse asutamises on, Tallinna linna superintendendiks valitud.

Veel ei olnud uus superintendent oma uues ametis koduneda jõudnud, kui tema juure eestlased ilmusid palvega, neile oma enese kiriku muretsemises abiks olla, sest raekoja kabel, nagu nad Pühavaimu kirikut nimetasid, olevat nende jaoks väike. Superintendent leidis nende nõudmise õige olevat, kuid seletas, et see aega võtab, kuni ehituseks tarviline raha saavutatakse. Kuid eestlased käisid peale, et kiriku ehitusega kohe alataks. Nende ärevus oli nõnda suur, et Girgensohn selles peaaegu mässu ülemuse ja linna korra vastu nägi. Siiski lubas ta lähema kirikute järelevaatuse puhul küsimuse kõne alla võtta.

Ettetoodud juhtumine oligi see idu, millest hiljem tõsine kavatsus praeguse Kaarli kiriku ja koguduse asutamiseks välja kasvas.

Vahepeal oldi Peeterburis kindralkonsistoriumis ja Tallinnas kubeneri juures asja kuulamas käidud. Kui umbes samal ajal tolle aegne kindralkonsistoriumi president, kindraladjutant Georg von Meyendorff, läbisõidul Peeterburist oma suvitusemõisa, Keila kihelkonda, Tallinnas peatus, ei viivitanud eestlased tema jutule minemast. „Olge rahul, teie saate kiriku ja täidetakse ka teie muud palved,“ oli Meyendorff öelnud. See oligi silmapilk, kus esile kerkis mälestus endisaegsest Kaarli kirikust ja tõusis mõte ka uuele kirikule, kui ta ehitatakse, sama nimi anda.

Siis korraga sai Tallinna linnakonsistorium kindralkonsistoriumilt Peeterburist käsu viibimata uue Eesti kiriku ehitusega peale hakata.

Ja varsti ilmusid ka eestlaste esitajad superintendendi juure küsimisega, miks ehitusega ei ole peale hakatud? Vastuse peale, et ei ole veel küllalt raha koos, ütlesid nad: „See on vaid ettekääne, magistraat võib olla on korjatud raha jälle ära raisanud, sest raha peaks ju küllalt koos olema.“ Ühtlasi teatasid nad, et

poolt, üks linnade kuninganna, kui teda vaadelda mere poolt, Tallinn oma Toompeaga, vägev, järskude müüridega ja tornidega kroonitud kaljurüngas, kust linn enast igasse külge allapidi lahtub vastu lagendikku ja vastu merd, allapidi kitsaste kõverate tänavatega, mööda kummalisest kõrgekatuselisest majadest oma vanade viiludega, mööda Gooti ja Bütsanti kirikuist, laskeaukudega müüritornidest ja väravaist — nagu uuemal ajal „Times'is“ Tallinnat kirjeldab keegi Inglise turist. Veetlevam veel võis paista Tallinn tol ajal, kui polnud raudteid ega aurulaevu, kui Tallinn isegi Valga-Võru lähikonnas elavatele inimestele täiesti tundmata linn oli.“

Valga-Võru lähikonnast, Marienburist, tuli ka dr. Otto Girgensohn.

nemad on ka kubeneri juures käinud, ja kuberner on lubanud, et kõik nende soovid täide-takse ja et kuberner korjatud raha oma hoiu alla võtab ning neile Toompea krundist ka kiriku jaoks koha annab. Veel lisasid nad juure, et nemad tahavad linnaülemate alt lahti ja maa-konsistoriumi alla, sest et nad selle läbi õi-guse saavad endile ise õpetajat valida.

Kiriku ehituseks korjatud raha anti kindral-konsistoriumi käsu peale kubeneri hoiu alla. ja asutati ametlik korjanduse komitee, mil-lesse kuulus ka esitaja koguduse poolt, kuberner aga seletas, et kirik Toompea krundi peale tuleb⁸⁾ ja ühes sellega ka terve Eesti kogudus ehk osa sellest linnast ära lahutatakse. Ma-gistraadil ja linnakonsistoriumil ei jäänud muud midagi üle, kui oma korraldused seisma panna ja ära oodata, et linnavalitsusele ja kon-sistoriumile eestlaste kaebused ka teada antaks. Kuid asjata. Mingisugust teadaannet ei tulnud.

Terve see asi, seisab sup. Girgensohni kir-jades edasi, sünnitas palju tolmu. Tegevuseta olek ühel, kange pealekäimine teisel pool ja siis kõrgete isikute püüd eestlasi aidata en-dale kirikut saada. „Lüčka ja aita kaasa, et asi otsustataks,“ on siis piiskop dr. Ulmann⁹⁾, kindralkonsistoriumi abipresident Peeterbu-rist, Girgensohnile kirjutanud.

Vahemärkusena olgu tähendatud, et Pühavaimu kirik Eesti koguduse jaoks hoopis kitsaks oli jäänud. Pühavaimu koguduses ükski oli aastas läbistikku kolm korda nõnda palju igasugu kiriklikke talitusi, kui kõigis teistes Luteri usu Tallinna kirikuis, Toompea kirik kaasa arvatud, kokku¹⁰⁾.

Nii tuligi uue koguduse lahutamine linna koguduse küljest ja selle järele ka kiriku ehi-tus.

„Kaarli“ nimest on asutamise loa nõutamisel siiski vaigitud, vist kartuses, et selle nime ettetoimine Vene keisri kantseleis ebasoodsat muljet võiks äratada, nagu seda „Tallinna Tompä Kaarli kirriko põhja rama-tu translat“ näitab, mis hiljem trükist ilmus ja algab kirjaga, mis siseministeeriumist 11. sep-tembril 1862 saadetud Eestimaa kubernerile ja järgmiselt käib:

⁸⁾ Ka Tõnismägi kuulus Toompea külge.

⁹⁾ Dr. Karl Ulmann, 1845. a., Liivimaal koolinõuni-kuks olles, avaldas „Inlandis“ kirja Eesti rahva kaitseks Tallinna ülemkooliõpetaja E. Meyeri vastu, kes Eesti rahva iseolemise püüdeid tühisteks tembeldas ja talle surma ja ärasulamist Saksa haridusse kuulutas.

¹⁰⁾ „Rev. Ztg.“ 1861. Nr. 122.

Ministerium
Seestpiddise asjadel
Departemang
Vaimolikko asjos
Võera uskudes
2. Jaogo 1. Laud
11-mal Septembril 1862 aastal
Nr 830.

Eestima Guberneri Herrale.

Teie vägga kõrgest austud Herra (Превосх.) kirja peale 1-sest Septembrist Nr. 3842 on Vaimolikko asjade Departemangul Võera usku-des se au Teile, armulik Herra, teada anda, et Kõige Kõrgem Keisri Herra lubba, üht Eesti koggodust Tallinna Tompä kirriko jauks assu-tada, selle kinnitusega, et Eestima Rittersahvt kirriko Patronati ja Tompä Gild kompatronati omma peale võttavad, on antud Evangeli Lu-terusse usso Pea-Konsistoriumi eespalve ja Seestpiddise asja tallitaja Ministri Herra ette-panemist möda Ministri Herrade Komitese siin al seisava põhjade peal. —

Nii on jutt Eesti Toompea kirikust, mitte Kaarli kirikust.

See raamat, mis kuni Eesti iseseisvuse tu-lekuni maksuma jäi, määras, et: Uue Toompea kiriku kihelkonnaks arvatakse eestlasi Tallin-na linnas ja Mõigu vallas; kirik on koguduse päralt ja kiriku valitsus koguduse enese üles pidada; rüütelkond ja Toompea gilde valivad kumbki ühe patroni; koguduse liikmed vali-vad võõrmündrid, arvu poolest 4; kiriku ma-japidamist toimetab konvent, mis koos seisab kahest patronist või kirikuvanemast, õpetajast ja võõrmündrist; konvent valib veel ühe kiri-kuvanema võõrmündrite hulgast; õpetaja vali-mise puhul nimetab patron kaks, kompatron ühe kandidaadi, kelle hulgast pärast proovi-jutlust võõrmündrid õpetaja valivad.

Esimene koguduse koosolek selle põhikirja alusel oli 9. septembril 1862 Toompea gilde saa-lis. Esimesiks võõrmündriteks valiti Friedrich Freiberg, Kaarel Krosing, Martin Jürgens ja Villem Habermann Tallinnast ja Mart Appel-berg Mõigust. Esimene patron oli Heinrich von Schonert ja kompatron Toompea gilde va-nem Hans Falck. Esimeseks õpetajaks valiti järgmisel aastal aprillikuus O. Lais, Tallinna kubermangu gümnaasiumi kooliõpetaja.

III

Uue Kaarli kiriku nurgakivipanek oli 28. oktoobril 1862. Kui siis Toompea gilde, kelle vanem, klaverimeister Hans Falck, oli koguduse asutamise üks agaram te-gelane, oli kiriku tarvis krundi anneta-nud, rüütelkogu viisteist tuhat rubla raha ja akadeemik Otto Hippus, ka annetusena, kava valmistanud, võis ehitus alata. Rüütelkogu poolt annetatud summa kohta olgu tähendatud,

et see tuli kavatsetud, kuid lõpulikult asutamata jäänud talurahva panga kapitaalist, mida sel teel koguti, et iga teoorjusest vabastatud talupoeg panga põhikapitaali asutamiseks väikese summa pidi maksma.

Nagu udune muinasjutt säilis inimeste seas nõrk mälestus rootsiaegse Kaarli kiriku kelladest. Lugu jälgides oli kirikuvanem, sadamaametnik V. Freiberg, Toompea kiriku tornis käinud ja seal ühe kella peal Kaarli kiriku nime leidnud. Pealkirja rootsikeelseks pidades, oli ta sadamast kellegi Rootsi laeva kapteniga uuesti sinna läinud. Kuigi kella pealkiri oli saksa keelne, sai sellest ajast kogudusele ometi teatavaks, et endised Kaarli kiriku kellad on Toompea tornis. 1871. aastal anti need kellad kindralkonsistoriumi määruse järele Kaarli kogudusele kätte ja paigutati uue kiriku tornesse.

Hädakiriku ehituse eel 1863. aastal käis dr. Karell, kellega koguduse liikmeil maaler Nietjenil ja tšiler Videl isiklik tutvus oli, Tallinnas ja Tõnismäel kiriku kohta vaadates ütles ta muuseas: „Komandant läheb varsti Tallinnast ära, ma tahan keisri poole palvega pöörata, et ta komandandi maja Kaarli kirikule kingiks.“ Üksikud vanemad Kaarli koguduse liikmed mäletavad veel dr. Karelli sellest ja pärastisest ajast kui suure kasvuga kindralimundris pikaldase ja tasase jutuga herrat. Koguduse rõõm oli suur, kui järgmisel aastal vöömünder Habermanni nime peale Karellilt kiri tuli, et komandandi maja on ühes krundiga Kaarli kogudusele kingitud ja selle üle telegramm Eestimaa kubernerile saadetud.

Et aga kogudus kinkimise kohta mingisuguseid dokumente ei saanud, jäi tema omandusõigus kahtlaseks ja kubeneri poolt hakati maja tagasi nõudma. Jälle kirjutati dr. Karellile. Siis tuli Karellilt vastus, et tema keisri kaasas varsti väljamaareisile sõidab ja temal pole seekord mahti asja ette panna. Kuid juba mõne nädala pärast teatas Karell Berliinist, temal olnud juhus keisriga¹¹⁾ uuesti rääkida. Keiser lasknud otsekohe Riiga kindralkubernerile telegrafeerida, et dokumendid Kaarli kogudusele kohe välja antaks. Teiste koguduse esitajate hulgas on kellasepp Romm pärast alla kirjutatud, et dokumendid kätte on saadud.

Kiriku ehitust tuli rahapuudusel mitu korda katkestada, kuid ikka ilmusid ka jälle uued toetajad. Suurema summa, 15.000 rubla, annetas suurvärsstinna Helene Pavlovna, kas dr. Karelli või mõne teise kõrge isiku sobitusel, selle kohta puuduvad andmed. Ka rüütelkogu andis veel lisa talurahva panga summadest. Koguduse

liikmete hulgas korraldati korjandusi. Kuid ehitus nõudis veel rohkem. Õnneks läks korda laenu 30.000 r. suuruses Peeterburi Rooma-Katoliku koguduselt saada. Laen tehti rüütelkogu vastutusel koguduse varanduse pandiks andmisega. Konvendi protokollides, mis selle laenu tegemist käsitlevad, on kummalisel viisil laenuandja nimest vaigitud, vist vöörastades, et „Luther Roomast laenama läheb“. Selle laenu tõttu saadi kirik 1870. aastal nõnda kaugele valmis, et ta jumalateenistuste pidamiseks kogudusele kätte anda võidi.

Ehituse kulud tõusid seni 81.000 rubla peale. Kuid puudus veel palju uue kiriku sisemisest varustusest ja puudusid ka mõlema torni ülemised osad. Need torniosad, tehtud ehitaja Tamme plaani järele, said valmis alles 1882. aastal.

Kiriku õnnistamine sündis 20. detsembril 1870. a., täpselt 200 aastat pärast seda päeva, mil omal ajal esimene Kaarli kirik oli õnnistatud.

Kaarli kiriku valmisaamisega oli Tallinn ühe huvitava ehituse poolest rikkamaks saanud. Kirik, ehitatud Romaani stiilis Eesti omanäo paest, on oma aluselt ristikujuuline, ilma ühegi kandesambata, suures avaras ruumis.

Kaarli kiriku kavandi tegemist enda peale võttes oli akadeemik Hippus enesele nagu eluülesandeks teinud, luua uut omasugust protestandi usu kirikute tüüpi.

Abinõude puudusel tuli ka Hippuse poolt kavatsetud altari pildi muretsemisest loobuda. Seal aga leidis ohvrimeelne kunstnik eestlaste eneste hulgas, kes kingituseks Kaarli kirikule ülikena freskopildi „Kutsuv Kristus“, mis on kirikule täiesti vääriliseks kaunistuseks, maalid. See mees, teiste Kaarli kiriku heategijate seas, on professor Köhler.

Hiljem lasti maalikunstnik pr. Sally von Kügelgeni Köhleri pildi alla veel kolm pilti, professor Gebhardti nõuande järele — „Kristuse sündimise“, „õhtusöömaaja“ ja „naised hauajuures“, maalida. Need said valmis 1889. a.

Tallinna linnaga ühtesammu kasvas Kaarli kogudus ja on praegu kõige suurem kirikukogudus Eestis, olles endasse koondanud üle 50.000 liikme, kaugelt üle kolmandiku kogu pealinna elanikkude arvust. Kolme pihtkonda jaotatud, on tal kolm iseseisvat õpetajat.

Sakslik ja poolsakslik vaim, mis algul koguduse juhatuses valitses, taganes aja vältel. 1871. aastal hakati konvendi protokolle ka Eesti keeles kirjutama. 1906. aastast saadik on õpetajad eestlased. Kiriku valmisaamise ajal oli õpetajaks sakslane J. Bergwitz.

Koguduse aastakoosolekul 1911. linna prit-

¹¹⁾ Aleksander II.

simaja saalis, andis selleaegne patron paron Girard koosoleku juhtimise vabatahtliselt käest ja tema asemele valiti juhataja koguduse liigete eneste hulgast.

Samal koosolekul tarvitas ka viimane kom-patron Mohrfeldt viimast korda patroniõigust õpetaja kandidaadi nimetamiseks.

Peale kiriku ja majade on Kaarli koguduse omanduseks veel vana ajalooline Kik-in-de-Kö-ki kindlusetorn, mille kohta õpetaja ja ajaloo-lane Russov omal ajal uhkusega kirjutab, et „see on torn, millist teist pole enam olemas Läänemere mais“.

Nüüd on see kogudus oma kirikusse uue orel-i muretsenud, mis on suurem ja täielikum kõigist suurtest orelitest mitte üksnes Eestis, vaid ka teistes põhjamaades, ja maksab aukar-tust äratava summa, kolm ja pool miljoni Eesti marka. Umbes sama võrra maksavad uuesti sisseseatud elektrivalgustus, keskküte ja kiriku seespidine kaunistus ning ümberehi-tus, kulud, millest koguduseliikmed annetuste ja laenudega osa on võtnud. Uus mänguriist on

tehtud Saksamaal, vanas kuulsas Walckeri orelitehases, tal on 87 registrit ja ta on varus-tatud igasugu uuema aja tehnika abinõudega.

Võrdluseks olgu siin juures tähenda-tud koguduse minevikust, et esimene orel uues kirikus, orelehitaja Normanni valmista-tud, maksis 2600 rubla, oli tellitud 30, kuid teh-tud esialgu ainult 10 registriga. Koguduse va-nast protokolliraamatust loeme, et veel varem, 23. oktoobril 1863, otsustas konvent kirikulau-lu toetuseks neli lauljat palgata. Seega on va-het palju endise ja nüüdse vahel.

Tagasi vaadates leiame, et ühisel viisil esi-mese ja teise Kaarli koguduse ja kiriku asuta-misel päris kirikliku vajaduse kõrval on olnud tõukejõuks ärganud rahvustunne, mille kandel on tekkinud paljud meie vanemaist ühiskond-lisist koondusist ja ehitusist, kuid mis rohkem kummalisena tundub esimese Kaarli koguduse kohta, mille asutamine ühes kiriku ehitusega on ainus omasugune kultuuriline nähtus meie rahva tolleaegsest orjapõlvest.

EESTI VAIPADE NÄITUSE PUHUL

Tallinna Eesti muuseumi korraldusel Toompeal, provintsiialmuuseumi ruumes, 25. nov. kuni 16. det. 1923.

Meie rahvakunsti toodete dekoratiivsemaks ja tüsedamaks kujuks tuleb külas valmistatud vaipa lugeda. Kirjas lihtne, kuid julge ja suu-rejooneline. Värvides harmoniseeriv ja pee-netundeliselt maitserikas. Lihtsale taluvoodile ja ühetoonilisele toale oli sarnane kate mõju-vaks rikastuseks. Talvel saanil ehk hobuse seljas valgel lumeväljal, iseäranis aga suvel vankril päikese kiirte all avaldas värvides särav vaip üllatavat mõju.

Ehtimine, kirjade ja värvide kokkusead-mine, see oli vaid selle aja loov kunst, nagu seda laul, luule ja teisedki rahva hingeelu aval-dused olid.

Neis avaldustes tundis parema järele igat-sev vaim end vabana ja lõi väärtusi, mis teda igapäisest kitsast eluraamist kõrgele välja tõstsid, teda ülendava tundega täitsid, rahulda-sid. Et kunst elu rikastab, see mõiste oli ju vanasti maksev.

Sarnaseid rahvakunstnikkude saavutusi, mis vabad väliseist, võõraist mõjudest, nimetatakse rahvuslikuks kultuuriks.

Sellest seisukohast välja minnes leiame vast õige tee kätte, kuidas meie Eesti vaibale, mis oma maitserikkusega veel praegugi meie uuema aja kultuurinimesi üllatab, läheneda.

Meie vaip oli praktiliseks otstarbeks val-

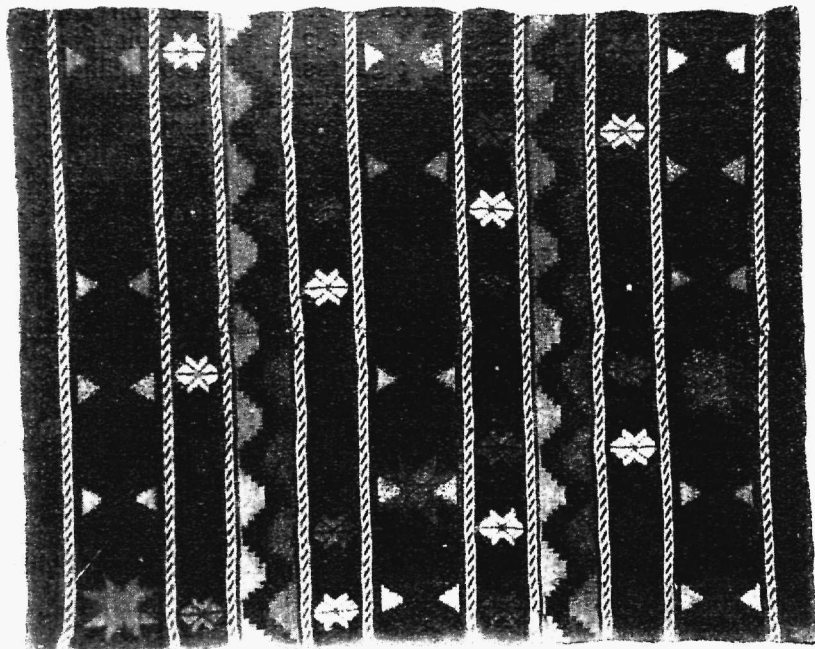
mistatud — saani, vankri ehk hobuse kattedeks, toas aga magamiseks ja voodi kattedeks, kuna põranda- ja seinavaibad täiesti puudusid.

Kui kaugele rahva maitse tol alal arenenud oli, seda võime ainult nende väheste jäänuste järele otsustada, mis viimaseil aastail muuseu-mide poolt rahva käest kokku korjatud. Kuid need vähesedki järelejäänud üksikeksemplaarid annavad kujuka pildi nende loojate võimisest.

Käesoleval näitusel väljapandud vaibad, arvu järele 75, ei ole mitte puht-teaduslikus mõttes üles seatud, vaid siin on maalilisest seisukohast välja mindud. Nii ripu-vad uuemad tooted sageli vanematega kõrvu. Viimane seisukoht on ka õigustatud, sest et meie muinasvara, seega ka vaibad, veel põhja-likku uurimist ootab. Missugused kujud siin algupärased, puht-eestilised, missugused lae-natud, tuleb asjatundjate poolt veel kindlaks teha. Väljapandud kogu annab aga ülevaate sellest, mis meil oli.

Kui näitusel esitatud vaipu lähemalt silmit-seda, siis selgub, et teatav topograafiline üksus rahvariide ja vaiba vahel tuntavalt lahku läheb, Nii näit. leidub Saaremaal ju igas kihelkonnas isesugune riietamisviis. Samuti lahkuminevad on selle poolest ka teised saared — Muhu ja Hiium. Selle vastu on aga vaiba kuju niihästi Saaremaal kui ka teistel saartel, isegi Ruhno

EESTI VAIPADE NÄITUS.

Vaip nr. 1.

saare rootslaste juures, sama lambavilla musta- ja valgeruuduline „sõba“.

Kirja suhtes leiame, et Keila kihelkonnas on mõjule pääsenud ruuduline kuju, Jüri ja Jõe- lehtme kihelkonnas paistavad silma laiad, suurejoonelised triibud, mis täidetud lauajala, tähe ja teiste vähemate kujutustega. Läänemaal tuntakse saehambalist, Mardu rannas sellele peaaegu vastavat kammipi kirja. Järvemaal, samuti ka Virumaal, on vaiba üldkuju peasjalikult triibuline. Virumaa vaipades tuleb siiski ette keskel laia, tumedat välja, täidetud hõredate tähekirjadega, ümbritsetud heledamavärvilisist äärist. Viljandimaal tundub vaibakirjas vöökirja mõju jne.

Värvides on meie vanemad vaibad märksa tumedamad, tagasihoidlikumad, sügavama tooniga ja ühtlasi ka maitserikkamad, kuna aga uuemad sellevastu võrdlemisi käredate, pealetükkivad on. Osalt tuleb seda sellega seletada, et vanemal ajal taime-

värve tarvitati, mis enesest toonis pehmemad, kuna uuemal ajal käredate poevärvidega värviti. Osalt tuleb seda ka maitse ja värvide valiku arvele kirjutada.

Peale sõidu- ja vooditekkide tuntakse meil veel ümbervõetavat kirikuvaipa, mida aga suuremalt osalt tekiks nimetati. Sääraseid on veel Viljandimaal leida. Lihtne ruuduline kiri tuleb suunrätikirja meele.

Peab tunnustama, et need endisaja külakangurite koetud vaibad, mis muuseumides aset on leidnud, meie-aja kunstikanguritele ja omapärase vaipadekultuse arendajatele tüsedaks aluseks on. Nende hulgas leidub eksemplare, mis ka paremais, peenemais ruumes kauniks ehteks võiksid olla ja teiste uuema-aja saa-

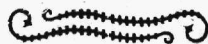
Vaip nr. 2.

Muuseumi Foto.

vutuste kõrval häbeneneda ei tarvitse.

Eesti vaip oma tõsisel väärtusel peaks aukohale seatama ja uuendatud kujul meie kodudes vastuvõtmist leidma.

A. Pulst.

Dr. GRAVENHAGI SURM

JA TEMA JUHTUMISED PÄRAST SEDA.

Norra kirjaniku SVEN ELVESTAD'i romaan. Tõlkinud J. M.

XXXVIII.

Ta jälgis tähepanelikult kuule roheisel laual, ja alles siis, kui nad oma kohtadele olid peatuna jäänud, pööras ta minu poole ja ütles:

„See pole kellegi aus mäng. Teie püüate kogu aeg mind ehmata ja närviliseks teha.“

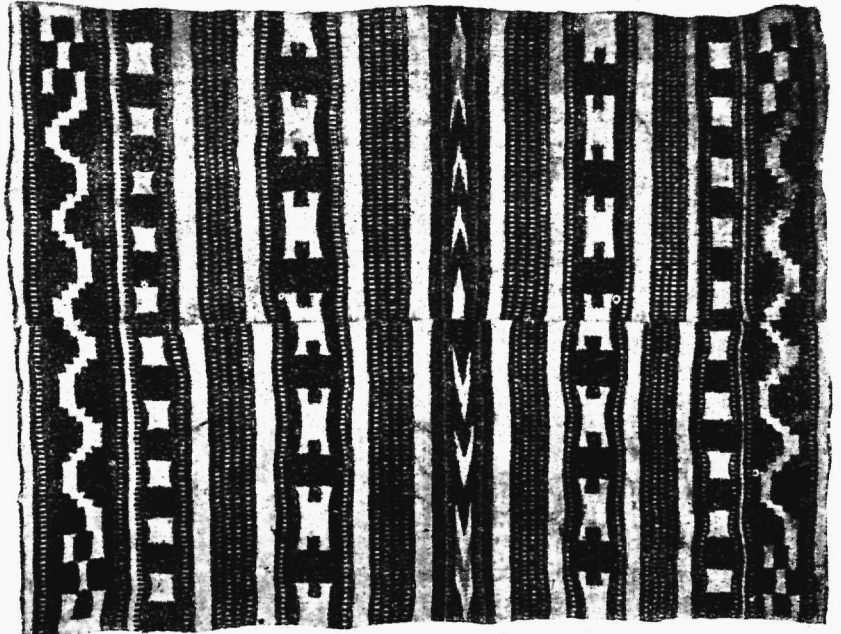
„Aga see ei lähe mul korda,“ ütlesin, „teie külmaverelsus on imetlemisväär.“

Ta seisatas natuke ja vaatles mind, toetudes piljardikepile. Kui hästi sobis temale elegant, ilusalt väljatöötatud kepp! Mõte, et ta tundis ennast sel silmapilgul võimetuna, valmistas mulle suurt lõbu. Silmakirjaks näitas ta rahu, mida tal koguni ei olnud. Tõepoolest oli ta vihane, surmani ehmunud, sest üsna äkki oli tulnud esile päris võõras inimene, kes avaldas tema sügavama ja kohutavama saladuse kaasteadmist. Miks ei põgenenud ta? Miks ei ot-

sinud ta kaitset oma kavaleeri juurest? Miks ei paisanud ta mulle näkku minu võltsmängu? Midagi sellesarnast ta ei teinud, ja ma mõist-

EESTI VAIPADE NÄITUS.

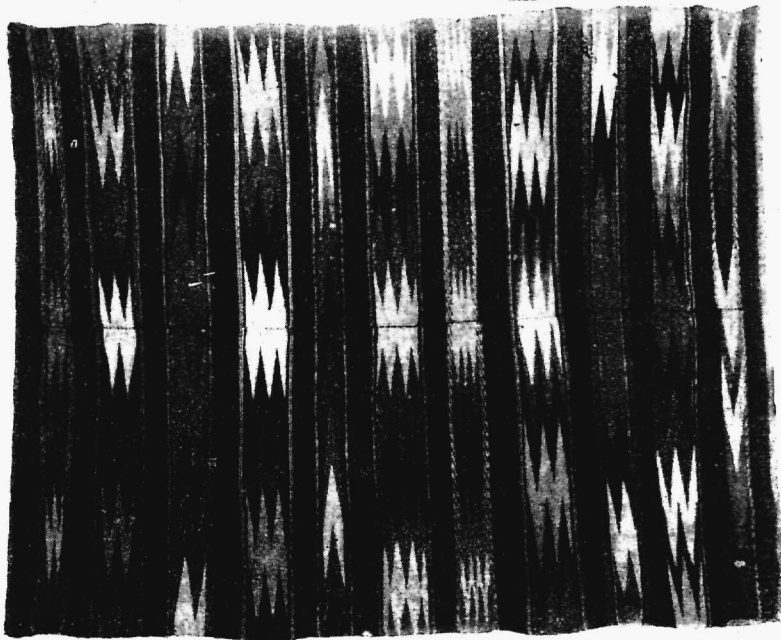
Muuseumi foto.

Vaip nr. 3.

sin teda hästi küll. Ta oli tõelikult minu imefluse väärne. Olgu gi, et ainult naine, ometi astus ta selles hirmsas seisukorras üles täieliku enesevalitsemisega. Ta tahtis võita aega. Ja tahtis kuulda lähemat. Ta nägi ära, et ma midagi teadsin, ent ta ei aimanud veel, kui palju. Ja selle üle soovis ta selgusele jõuda.

Kuis sobib küll hästi modern piljardimäng niisuguseks jutuajamiseks. Võib olla, oleks koguni võimatu olnud seda teha, seistes silm silma vastu. Nõnda aga segunesid sõnad mänguga ja said selle tõttu õige kahemõttelise tähenduse, mida peavad eneses sisaldama sõnad, kui kahe vahel on käimas tõsine heitlus. Sest ka mina tahtsin ütelda mõndagi, ilma et oleksin ennast liig paljastanud.

Vaip nr. 4.

Küsisin temalt, kas ta on lugenud viimaseid Daani ajalehti.

„Ei, kõige uuemaid mitte,“ ütles ta.

„Kas teate,“ laususin, „et nüüd hakkab see asi juba rohtuma — kindlasti heidetakse see varsti selgitamata kuritegude hulka — kui ei juhtu midagi ootamatut.“

„Mis peaks see olema?“ küsis ta. „Minu mees tapeti oma korteris Kopenhaagenis, kuna mina olin Berliinis. Kuidas tuleksin mina sellele, kõiki neid asju uuesti soendama hakata? Olen rõõmus, kui võin unustada kogu selle õudse loo.“

„Teil on terased ja kindlad silmad, proua Merete,“ ütlesin mina, „teie teete hiilgavaid tõukeid. Ka see oli teist väga osav, et panite esiteks tähele minu väikest taskumängija kunsttükki. Muidu pean ma ennast kõige osavamaks võltsmängijaks Euroopas. Selles asjas käib minust üle veel ainult üks portugallane, kelle nimi Alvarez. Teie oleksite pidanud sealjuures viibima, kui meie kord Amiens'is üht partiid mängisime, enne kui me teineteist veel õieti tundisime. Seda mängu oleks pidanud filmima... Viimastel aastatel on see mul kahjuks vähe unustusse jäänud. Mul pole seda tarvis. Milliseid järeldusi teete sellest, proua Merete?“

„Et olete kelm,“ vastas tema.

„Ei, et ma vajan raha,“ ütlesin.

„Ah nii!“

Ta tõstis pilgu piljardilaualt üles.

„Palju raha?“ küsis ta.

Mina vaatasin otsesihis ja tegin, nagu arvaksin ma järele. Ent põiklesin ainult kõrvale küsimise eest.

„Teie mees on väga muutunud,“ ütlesin siis.

Äkki hakkas ta valjusti naerma — ma ei tea, kuidas see tuli, aga kuuldes seda ühe hingepuhkega õhku paisatud, närvilist naeru, valdas mind tõesti õudustunne.

„Seda ma arvan,“ vastas ta, „peale seda, kui ta kaks kuud aega on mullas lebanud.“

„Ma nägin teid eile ühes temaga maa-aluses trammis,“ ütlesin, „nii käidavatest paikadest peaksite eemale hoidma. Ta on, nagu öeldud, väga muutunud, kuid mitte küllalt.“

Nüüd võttis proua Merete korruga poolnaljatava tooni.

„See, keda teie arvate, on võib olla kaugelt sarnane minu endisele mehele,“ ütles ta. „Tema nimi on Berner — Joachim Berner, tahate teda tundma õppida?“

„Jah,“ vastasin, „see on olnud mu alatine soov teda tundma õppida.“

„Miks?“ küsis ta viiveldes.

„Sest et vajan raha, nagu ma teile juba ütlesin.“

Äkki hüüdis ta kummalise kirglusega:

„Te olete suurim kelm, kellega kunagi olen kokku puutunud, — kelm läbi ja läbi, ühegi inimliku tundeta.“

„Mina räägin teiega avalikult, teie seltskonnas tahan rääkida alati otsekohevalt ja varjamata. Miks asjata aega raisata? Võin ma seda meest kohata?“

„Jah,“ vastas ta.

„Kus?“

„Minu korteris. Võib olla teate ka, kus ma elan?“

„Bozeni tänaval. Jah, ma tunnen asja. Ma tuleksin meelsamini lõunaks. Teiseks eineks olen lubanud mujale. Kas tulen sõjariistus?“

„Nagu soovite. Kui te kardate.“

Äkki pani ta piljardikepi käest. Tal ei olnud enam tahtmist mängida.

„Olen väsinud,“ ütles ta.

Ta toetus vastu piljardilauda.

„Teil näib igav olevat,“ ütlesin, „miks jääte Berliini? On teil siin julgem?“

Ta raputas pead.

„Julgem?“ kordas ta. „Kogu aeg kaebate minu peale.“

„Jah.“

„Hea, ma teen seda nalja kaasa homme õhtuni. Kõik selgub, kui olete rääkinud minu...“

„Teie mehega...“

„Sellega, keda nimetate minu meheks. Täna-seks on küllalt. Minge nüüd — oma varastatud võiduga.“

„Ei,“ ütlesin, „ma jään, teie meeldite minule, ma tahaksin teid kauem vaadata.“

Kuna ta minust lahkus, silmitses ta mind kummaliselt uuriva pilguga. Varsti peale seda nägin teda tantsusaalis ühes ta kapteniga. Tal oli põhjust küll järele mõelda ja tantsides saab sellega hästi toime. Võib olla tuleb tal ehk varem või hiljem meeles mõni pääsetee. Mina mõtlesin endamisi, kas õnnestub mul küll sellest juhtumisest terve nahaga pääseda.

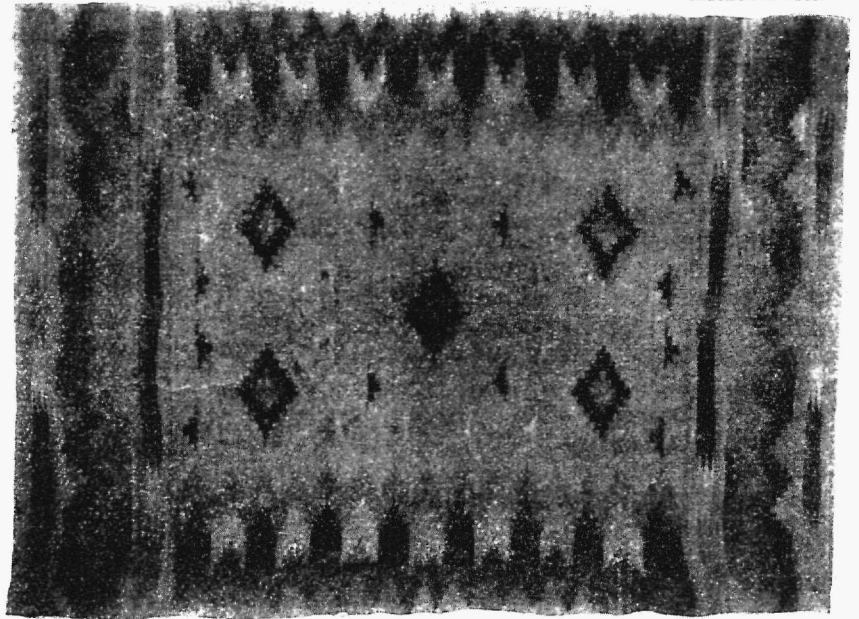
XXXIX.

Järgnevate tundide kestes panin tähele, et proua Merete oli täies tegevushoos. Ta tantsis ja flirtis mitte ainult kapteniga, vaid ka mõne erariides herraga. Nad võisid olla sama hästi saadikud kui taskuvargad sest frakk ja monokl on ju moonutus, mingi munder, mis varjab kõiki isikuid ühe maski all. Nägin küll, et nende jutuaajamine keerles peaaesjalikult minu ümber. Ta tahtis välja uurida, kes ma olen. Nägin seda salajastest luuravatest pilkudest, mis mulle osaks langesid. Muuseas panin tähele, et ühel tema erariides kavaleeri-

dest oli kõnelus parun Auffenbach'iga, Austria mõisnikuga, kes mind „Circolo'sse“ oli sisse toonud; see oli vanapoolne, aga veel elegant herra suursugu perekonnast. See rahustas mind, sest nüüd teadsin, et proua Merete kavaleer oli saanud ebakohemõttelise seletuse: et olen Rootsi mõisnik Albert von Wrede, rikas, Rootsi kojaringkonnas väga armastatud, naiste, veinide ja hobuste tundja. Lugu oli nimelt see, et parun Auffenbach, suursugu Austria perekonnast, ja mina olime kord ühe hooaja jooksul Ostendes koos töötanud. Tookord oli meie tegevus sihitud peamiselt ühe Inglise maa-aadeli perekonna ja Crédit Lyonnais käskjala vastu. Parun Auffenbach oli

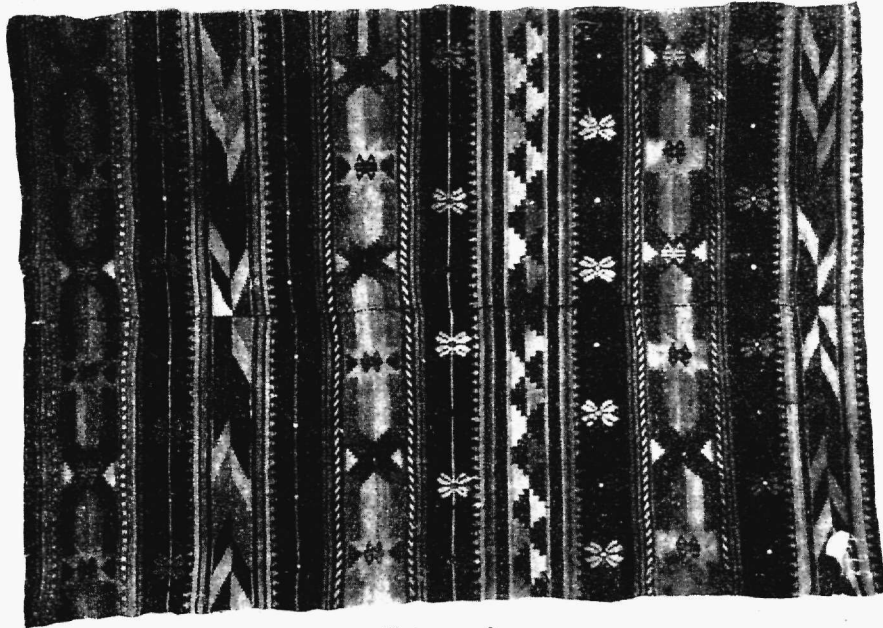
EESTI VAIPADE NÄITUS.

Muuseumi foto.

Vaip nr. 5.

Kuna ma salonge mööda ühest sisse, teisest välja lonkisin, vaatlesin seltskonda lähemalt. Mis imelisi inimitüpe rahunud ajad küll kokku paiskavad! Siin oli saatkondade liikmeid, erariides salapolitseinikke, mõisaomanikke, kes olid tulnud linna uudiseid kuulama ja ennast lõbustama, tuntud jultunud tüüpi hangeldajaid, kes armastasid endid laiutada, siin oli ohvitseri, diplomaate, taskuvargaid, võltsmängijaid, mitte ainult Saksa, vaid ka välismaa omi. Tüübid olid samad, mida näeb harilikult hooaja kõrguspunktil supeluspaiakades, kus mängitakse; nägudelt võis lugeda sama viha kaotuste üle, sama närvilikku segadust ootamata õnne üle. Ja keset seda

Vaip nr. 6.

nüüd liig vana ja ta sõrmed liig kanged sarnasteks osavateks väikesteks operatsioonideks, teisest küljest aga andis temale see kangus veelgi suursugusema ilme, oli, nagu nägidsid tema luudliikmed otse vanadest esivanematest. Praegusel ajal oli tal kerge ja suuremate nõudmisteta tegevus, mis seisis selles, et ta esines vanemate abieluhimuliste ja rikkaste Juudi daamide austajana ning laenas neilt raha.

da kihinat, millele andsid hiilguse ja elu paljud kohal viibivad ilusad daamid, võis sattuda rahulistele, vaatlevatele nägudele — kurjategijad või politsei luurajad. Mul ei olnud teada, kui suur oli proua Merete tutvuskond nende inimeste seas, ometi tahtsin meeles pidada pärast koduteel igaks juhtumiseks ettevaatlik olla. Mul polnud vähematki tahtmist kergemeelselt midagi kaalule panna. Õo oli vihmane ja pime ning minu hotellini hea

hulk maad. Selle tõttu otsustasin „Circolo“ klubist lahkuda, seni kui oli veel lootust autot leida.

Võõruses tuli parun Auffenbach nagu juhtumisi minu poole. Pistisin käe tasku. Meil ametvendadel on alati tähelepanuväärt instinkt üksteise vastu.

„Bob,“ ütles ta, „sind pannakse tähele, pea silmad lahti, vana sokk.“

„Niisugused väljendused ei sobi vana kooli aadelimehele,“ vastasin mina.

„Või veel, andsin sinu üle suurepäraseid teateid, aga ole sellegipoolest valvel. On sul midagi uut varda otsas? Vajad sa ehk tarka nõu ja kindlat kätt?“

„Ei, tänan,“ vastasin.

„Sa võitsid palju, Bob, vist õige tähtsa summa.“

Tõmbasin käe taskust ja ulatasin temale. Ta surus seda soojalt ning tänu avaldaval liigutusel. Mõned paberrahad krabisesid sealjuures.

„Kuidas edeneb sul väikese Juudi daamiga?“ küsisin.

„Puh,“ ütles ta ja väristas ennast, „see on nii ihne kui ronk. Inimene läheb vanaks. Ma sooviksin, et leiaksin mõne, kellelt oleks kergem pumbata.“

Ja seda kõike ütles ta sarnasel ilmel, nagu päriks ta minult mu kõrgestsündinud vanaema tervise järele. Ta lisas veel juure:

„Kas ehk panen veel käima jutu Rootsiprintsist, kes kuulub teie lähemasse tutvusringkonda?“

„Pole vaja,“ ütlesin tõrjuvalt, „esialgul täidab oma kohust mõisaomanik Rootsi.“

Sellega lahkusin ja jätsin jumalga.

Väljas läikisid tänavad vihmast ja udust vilkusid mõned vähesed laternad. Troskad veeresid mööda märgade inimestega ülestõstetud katte all; ei ühtki vaba autot, see oli kurb suviöö. Ma jäin katuse varju alla seisma, seljaga vastu müüri, ja ootasin. Ja juhus oli mulle heasoovilik. Üks auto lähenes pikaldasel sõidul ning peatus maja ees. Keegi isand astus välja, lõi mantlikrae kõrvuni üles ja hakkas autojuhiga kauplema. Andsin viimasele märku, et soovin temaga sõita, ja lähenesin autole. Kõnniteel sattusin vastu herrale, kes autoga oli tulnud. Ta tahtis klubisse minna, oli frakis ja tsilindris ning käis vähe ettepoole kõveras. Laternavalgus langes otseteed tema näole. Tuksatus käis läbi kogu mu kehast ja ma astusin temale tee peale ette.

„Teie proua ootab teid, herra dr. Gravenhag,“ ütlesin.

Ta painutas ruttu pea allapoole ja vaatas tardunult minu otsa. Ma pole iial näinud sar-

nast kivistunud vaadet ega sarnast kahvatust, võib aga olla, et see tuli laternavalgusest, mis langes läbi sinaka klaasi. Kui ta vastust ei annud, rääkisin mina edasi:

„Teie olete muutunud, aga mitte küllalt. Ja teie olete vanemaks läinud.“

XL.

Ta vastas Saksa keeli, et ei mõistvat mind. Tema vaimukindlus ei jätnud teda hädasse.

„Ma võin ka Saksa keeli teiega rääkida,“ ütlesin. „Nagu juba tähendasin, on teie proua sees, mul oli temaga pikem jutuaamine. Ja ma panin ta veenduma selles...“

„Milles?“ küsis ta.

„Et ta peab mulle võimaldama homme õhtul läbirääkimise,“ ütlesin, „ja tema kutsus mind oma korteri lõunasöögile. Kui ma teda õieti mõistsin, oli tal nõu ka teid paluda.“

„Te tülitate mind,“ vastas ta, „mina ei mõista, mida teie arvate. Minge mu teelt.“

Mina ei liigutanud.

„Teie sõnades peitub nähtavasti ähvardus,“ ütlesin. „Te peaksite mind pigemini heaga paluma teelt kõrvale astuda. Muidu oleks võimalik, et ma kutsun politsei, ja siis oleksite sunnitud oma õiget nime nimetama — ja kui teie seda ei tee, oleksin sunnitud seda tegema mina. Vaadake mind hästi, dr. Gravenhag, selle neetud sinise laterna valgel — kas teie ei tunne mind? Kord puutusime kokku väikeses võõrastemajas, Gentofte'i lähedal. Teine kord, kui läksite Pärnamõisa suvilast jaama. Ja ehk mäletate ka autojuhti, kes sõidutas teid Kuninga-Uueturult Roskildesse?“

Ta tunnistas mind, ilma et oleks liigutanud. Kui selgesti seisab ta mul veel meeles! Mõlemad käed taskutes, ühest ulatas välja ta jalutuskepp. Kuid keset seda liikumatust sündis temaga siiski õudne muutus. Näis, nagu oleks tema näos midagi purunenud, tahtevõimsad näojooned lõdvenesid äkki — otsekui inimesel, kes korruga ära näeb, et kõik on kadunud. Oleksin otsinud lõbu inimese hävinemise vaatamisest, siis oleksin sel minutil saavutanud oma eesmärgi, aga seda kõmu ma ei püüdnud, mina taotlesin ainult teatud lihtsaid ja kergelt mõistetavaid kavatsusi.

Ta vaatas enese ümber. Tänav paistis korraga veidi lagedavõitu. Jalakäijaid ei olnud. Ainult autod ragisesid mööda, kinnised, vihmast märjad. Tema tõmbas ühe käe taskust, mina aga haarasin tugevasti kinni ta käevarrest.

„Jätke see,“ ütlesin, „seda pole vaja. Mina tahaksin teiega ainult rääkida. Siin väljas vihma käes see aga ei lähe. Küsige oma naiselt, milles asi seisab. Nüüd võite maija minna. Pidage, veel üks sõna!“

Trepil jäi ta seisma.

„Ma olen teid otsinud terve kuu aega ja olen varustatud tarvilikkude ettevaatusabinõudega. Teil pole enam võimalik minu käest pääseda. Ärge püüdke seega siis mitte põgeneda, see ei õnnestuks teile ometi, olgugi, et aega jätkuks. Meie näeme üksteist alles homme õhtul.“

Tema vajutas elektrikella nõöpi, ilmus teener avama.

„Mina ei tunne teid ega soovi ka teiega tutvuneda.“

Sellega astus ta klubisse. Mina naersin. Naersin meelega valjusti ja pilkavalt. Mispeale süütasin sigari ning astusin ootavasse autosse. Olin veendunud, et ta klaasukse taga seisis ja mulle järele vaatas, ja et mu naermist kuulis...

Sest sai kummaline lõunaseltskond, kõige kummalisem, millest iial olen osa võtnud. Järgmise päeva hommikust kuni maa-alusesse trammi astumiseni, et Bozeni tänavale sõita, keerlesid mu mõtted alatasa küsimuse ümber: missugust pääseteed ta siin katsub tarvitada? Teadsin ju, et nüüd seisis tema ka proua Merete mõju all. Eile oli ta kahevahel olnud, ei osanud arvata üht ega teist. Täna aga pidi ta olema otsustanud mingisuguse maski varju pügeda. Kinnitan, minule oli nõnda enam meele järele, sest olen alati eelistanud ettevalmistatud vastasega tegemist teha.

Kui ma määratud ajal korteri uksele helistasin, avas mulle vana teenija, nagu hiljem teada sain, keegi poolakas. Ta kandis põhjamaa kombe järele valget pitsist põlle ja pealael valget tanukest. Ütlesin temale, ta teatagu toda isandat, keda tema herrased ootavad. Ta las kis mind elutuppa. See oli suur ruum, maitserikkalt möbleeritud, mugavuse peale rõhku pannes. Klubi-istmed ja soliid punasest puust laud, piki ühe seina ääres madal raamaturiiul paljude hästikõidetud raamatutega, riiulil lamp roheline varjuga, paks vaip põrandal ja ühevärvilised rasked eesriided akendel. Päikese valgus langes tuppa mõnusalt ja sumbutatult. Künarnukiga raamaturiiulile toetudes seisis dr. Gravenhag — tema tervitus oli hooletu, nagu väga tõsine, peaasjalikult aga olid tema silmad äärmiselt vaenulised, rahulikud ja külmad. Panin tähele, et ta oli riietunud erilise hoolsusega, ta oli väga elegant.

„Minu naine on seda läbirääkimist soovinud,“ ütles ta, „mina mitte. Ta ilmub varsti siia.“

Vaatasin kella.

„Läbirääkimist?“ ütlesin viiveldes, „sel kellaajal on minul viisiks lõunat süüa, ja kui

teie proua oma kutsesest lõunasöögile loobub, pean ma paremaks meie läbirääkimist edasi lükata niisuguse aja peale, kus see mulle enam sobib.“

„See on minu naise korter,“ ütles tema, „kui ma tast õieti aru sain, soovib minu naine teid lõunakülalisena enda juures näha.“

„Teie sõnad,“ ütlesin, „tõendavad mulle, et teie oma samasust tunnistate.“

„Mina ei ole dr. Gravenhag,“ ütles tema.

XLI.

Ilma, et oleksin kutset oodanud, istusin klubitooli, panin jala teisele põlvele ja heitsin paljuütleva pilgu Hollandi sigaritega kastile, mis laual seisis. Tema vaikimisest märkasin, et ta oli otsustanud enesele meeldida lasta igasugust häbematast minu poolt.

„Teie valetate,“ ütlesin. „Olete siiski dr. Louis Gravenhag, kellest arvatakse, et ta kolme kuu eest Kopenhaagenis tapeti.“

„Palun teid teises toonis kõnelda, kui minu naine siia tuleb. Teen teid veel kord tähepanelikuks, et viibite külalisena ühe daami korteris.“

Tahtsin teda veidi ärritada ja ütlesin sellepärast:

„Niipea, kui tuleb proua Merete (ma ütlesin proua Merete), ei saa teil minu ülalpidamise kohta midagi ütlemist olema. Ta on vaimustav daam, haritud inimene, toreda ülalpidamisega. Pealegi on ta väga ilus. Iludus täiesti minu maitse järele.“

Ma ei vaadanud ta peale, panin aga tähele, et ta tegi liigutuse. Siis jäi kõik jälle vaikseks. Mõtlesin endamisi, kui palju ometi tarvis läheb, enne kui vihane inimene vägivalda hakkab tarvitama.

„Kuid te mõistate ometi,“ jätkasin mina, et ma teie juuresolekul ennast sundida ei tarvitse. Teie peate mind arvatavasti alatuks kelmiks, kurjategijaks. Seda ma ka olen. Ja teie samuti. Sellepärast pole teil vist küll midagi selle vastu, kui teiega ametivennalikult ümber käin, mitte ülalt alla, vaid nagu omataolisega.“

Äkki tõusin püsti, sest kuulsin üht ust pikkamisi kõrvale lükatavat ja selle järele riidekahinat; proua Merete oli sisse astunud. Ta jäi ukseriide vahele seisma ja vaatles meid vaikivalt, uurivalt, otsekui veidi murelikult. Teretasin nii rüütlikult kui oli seda mulle õpetanud kauaaegne elu kõige paremas seltskonnas; Gravenhag surus peos paberinuga nii, et sõrmenukid aina valendasid. Nõnda olin mina üleolev ja ma usun küll, et proua Merete seda märkas. Naised armastavad, kui mehed nende ilusate silmade pärast võitlust peavad.

Ta oli sel päeval haruldaset ilus. Diskreetne leinarüü, millesse ta oli riietunud, tegi teda vähemaks, ja kokkupandud käed ning nõutu näoilme avaldasid uhkust ja varjatud meeleheidet. Nüüd mõistsin ma, et võitlus seal selle mehe ja minu vahel polnud käimas mitte ainult varanduse pärast, see käis ka naise pärast. Ma ütlesin mehe poole:

„Teie ei avalda seks küll kutset, nagu see peaks olema, aga lubage siiski, et viin teie proua lauda.“

Võib olla, kõlab imelikult, kui ütlen, et laud oli kaetud pidulikult, kuid ma ei võinud jätta tähelepanemata, kui palju hoolt oli kulutatud selleks, et teha eine aega külalisele nii mugavaks kui iganes võimalik. Söögitoa ees oli lilledega kaunistatud rõdu, selle alt käis läbi tänav, vaikne ja inimesist tühi; rõdu ukseid seisid lahti ja kaetud laud oli paigutatud otse avatud ukse ette, nii et lilled rõdul ja läbi roostepruunide aknariiete langev päikesepaiste kujutasid üht osa laua kaunistusest. Laud ise oli suur ja ümarik ning kaetud imepeene, lilleliskoelise laudlinaga, nagu neid veel vanades majapidamistes võib leida. Iga taldriku kõrval seisis neli klaasi, üks napsiklaas ja kolm veiniklaasi — peenemast kristallist. Väikestele vaagnatele oli pandud isuäratavaid võileivakesi, nagu neid harilikult armastavad vanapoolsed herrad, juba nende välimuse pärast — kas ei sobinud küll toredasti punased redised kuldikollase värviga! Naps valati klaasidesse ja oli jääkülma. Mina sattusin kohe heasse meeleolu ja olin veidi liigutatud sellepärast, et proua Merete nii palju vaeva oli näinud. Dr. Gravenhag ei joonud, kortsutas aina kogu aeg närvilikult oma suurätti käte vahel. Proua Merete pilk viibis eemal, teiselpool rõdu kaunistavaid roose, ta oli mõttesse vajunud ilusa õhtu ja joonte imetlusel, mida tekitasid taevalaotusse aegamööda kahvatavate üürimajade teravad katusenurgad.

Alguses oli jutuaajamine päris tavaline, aga

kuiv, ja mina teenisin proua Meretet valitud viisakusega, mis oli päris süütu, aga küllalt mõjuv, et luua temale head meeleolu, kuna mees järjest kärsitumaks muutus, mida ma rahuldudes tähele panin. Tuleb meele, et mõtlesin endamisi: Jumal teab, kas ei möödu enam jagu ärisööminguid just samuti. Herrad istuvad ja kõnelevad ükskõikseist asjust, ärritavad üksteist vastamisi, peavad iseennast ohjes ja ootavad aina, et keegi viimaks ometi kannatuse kaotab ning enese ära annab. Minule oli see lõuna tähtsaks ärisööminguks. 300.000 krooni oli kaalul. See on esimene kord, kus nimetan seda summat, ja see oligi raha, mille pärast toodi surmaohver tol ööl Kopenhaagenis. Ja siiski! Kui vaatasin proua Meretet, tema hirmunud nägu, oli mul vahest, nagu peaksin üles tõusma ja ütleva: Minu herrased, mul ei ole midagi avaldada, mõtlen kaduda teie silmapiirilt, nii pea, kui täna õhtul tollest uksest seal välja olen läinud. Ometi ei teinud ma seda kahel põhjusel. Esiteks oleks vist dr. Gravenhag vastanud, et ma juba liig palju avaldanud ja et ma ennem toast lahkuda ei tohi, kuni olen öelnud kõik — ja teiseks sellepärast, et võiduhind nüüd juba teine ja hoopis väärtuslikum oli. Vilunud mängijana tahtsin äkki mängule sootuks uue pöörde anda.

Viimaks andis dr. Gravenhag enese ära.

„Teie olete,“ ütles ta klaasi närvilikult sõrmede vahel keerutades, „esile toonud pöörase tõenduse, mis puudutab kõige hellamalt minu eraelu selle daamiga siin. Võib olla, on ehk olemas juhuslik sarnadus minu ja proua Gravenhagi kadunud mehe vahel...“

Mina katkestasin teda, sest siin kohal arvasin heaks äkilise pöörde teha, nagu seda armastavad kõik ehtsad mängijad.

Ma ütlesin:

„Teie olete dr. Gravenhag, selle juures ei ole kahtlust, aga proua Merete on teist sedapuhku jälle tüdinenud.“ (Järgneb.)

K A R K S I.

JOH. J—RV.

Lõpmatuid kiidulaule pühendavad väljamaalased oma ilusale kodumaale. Nii laulavad soomlased võimsalt mühisevast Imatrast, lätlased Doreidast ning helveetslaste kiiduhümn ulatub üle kogu oma maa mägestikkude ja orgude. Ent eestlane jääb rahule, kui võrdleb keegi ta Võrumaad „Shveitsiga“, ehk nimetab Tallinna „Põhjamaa Neapeliks“. Asja kõneldi väljamaa ajakirjanduses, et leitud „uus tuhande

järve maa“ Läänemere idarannikult. Teadagi oli see Eesti, kuhu tõepoolest mitu tuhat järve ja mäge peidetud. Ta võib nüüd uhke olla naabri Soome kõrval, kel varem ükski sama au olnud. Ja seda ta ka tohib, sest üks ole tema päralt Rõuge, mägede ja orgude vahel, suurima järve ääres, samuti Püühajärv, kogu Lõuna-Eesti, Pärnumaa oma suurima öie Karksisga põhjatuis sois. Kõrged, sinetavad Munamäed

Haanjas tungivad kuumalt kõigile südamesse ja äratavad luulet. Ka järvitu ja mägitu Harjumaa polegi nii igav, eks sealgi ole midagi omapärast.

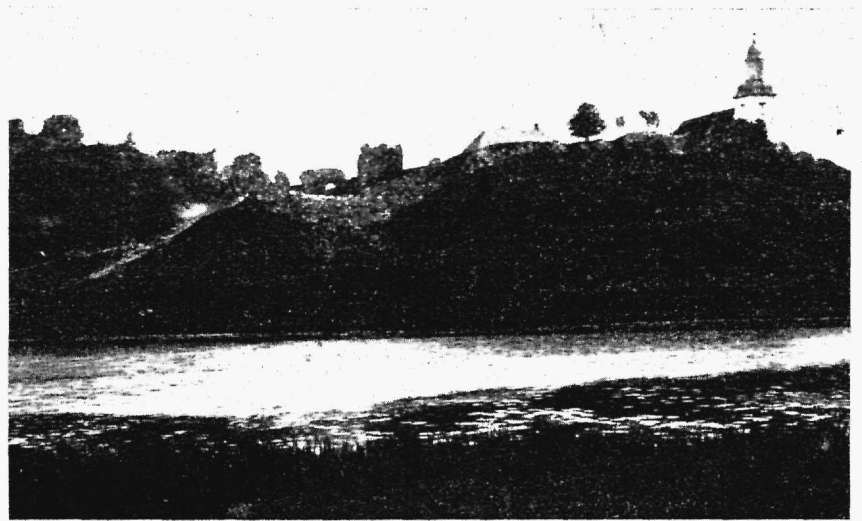
Siin nimetatud Pärnumaa asetab end oma ilusate, veetlevate kohtadega julgelt Võrumaa kõrvale. On tal ju Vändra, Karksi ning muudki kohad, mis piiratud lõpmatu metsasinaga ja sageli peidetud soode varju. Seepärast ongi vast Karksi nii igatsetav, et ta pole silmale nii kättesaadav kui Munamägi. Tühjad lagedad nurmed ei paku midagi põlismetsa muinasjutulikkuse kõrval, mis esile kutsub muistseid mälestusi. Tahtmata tõuseb siin silme ette pilt vanadest vabadest eestlastest, kes istuvad koos hiiglatamme all, kust tungib kõrgele uhke urituli Taara kuldsetesse kodadesse. Jah, siis „kajasid need metsad vabast laulust ning järved ilutsesid nendega“, nagu kõneleb rahvalaulik.

Kilomeetrit viisteist kitsarööpalise raudtee Abja jaamast ning sama palju Valgejärvest. Viljandi ja Pärnumaa rajal, asub Karksi-Nuia alev ühes Karksi kiriku ning muistse lossiga järvekese kaldal. Abja on võrdlemisi suur alevikoht jõukate elanikkudega. Inimesed on seal lahked, vastutulelikud, kuigi vähe uhked. Abjast laial maanteel Karksi poole sammudes kohtab silm lokkavaid viljavälju, täis jõukust

ning töövaeva. Ent talumajad polegi nii veetlevad; isegi Harjumaa, eriti Rapla läheduses, võib märgata paremaid ning uuemaid. Pahemal pool tee veergu tõuseb eemal äkki pikk, sale kirikutorn taevasse, teekäijat lahkelt hulga maad Karksi poole saates. Too on Halliste torn, pikk ja ilus, täis hõbedasi kalliskive päikese kiirtes.

Karksi linnamägi eraldub Nuia alevist väikese hõreda segametsaga, kuna alalisemaks ühenduseks nende vahel on kitsas, üle puujuurikate rajatud, kõverduv jalgteek.

Karksi on teatavasti tuletatud Alam-Saksa keelest — Kerkhaus, mis kiriku maja peab tähendama. Ajalooline tagasein tähendatud linnamäel on huvitav ja õige keeruline. Enne on seal asunud tugev eestlaste kants, millest ka rahvaluules kõnet on. Sakslaste poolt ehitati endise kantsi või linna asemele kirik, kuna hiljem ordumeister Gosvin von Herike 1357. sinna hiiglalossi ehitas. Praegu ehitavad Karksi linnamäge veel vaid varemed, mis kiriku poolt küljest veel õige tervetena alles on hoidunud. Loss ise asub kõrgel järve kaldal ja on piiratud sügavate kraavidega, mis läbi kasvanud tiheda lehtpuustikuga. Järv on õige väike, sügavas orus, surutud ühelt poolt lossiga ning teiselt Kuningamäega, mis kaetud kõrgete mändidega. Järve nimetatakse Linnaveski järve-

Karksi järv. Eemal ülal lossivaremed ja kirik.

Karksi lossivaremed ja kirik.

keseks. Karksi org käib pikuti lõunast põhja ja on umbes ühe kolmandiku kilomeetri laiune. Lossist üks kilomeeter põhjapoolsele on orgu ehitatud suur mullast tamm, mida Luusi tammiks nimetatakse. Vanasti olnud siin vesiveski.

Karksi orud on kõrged, ent pealt hästi tasased. Nende kallastel asuvad suured koopad, kus vanarahva jutu järele ristiusu tulekuni vanapaganad elutsenud. Üks seesugune koobas on lossi ning kiriku lähedal, neist vähe lõunapool.

Org, Pöögli ja Kaubi mõisa vahel käänakut õhtu poole tehes, läheb sealt Abja ning Kariste

mõisa alt edasi kuni Kanakülla. Kariste mõisa juures asub Koodiorg, — endine vanapaganate elamispaik.

Suvekuudel on Karksi alati vaikne ning malletab pühalikult kauget minevikku, mis oma julmad mõtted varisevasse varemisse raiunud. Vana kirik, praegu veel heas kujus, võib rahulikult mõttelendu lajutada sünnipäevisse, sest ümbruses pole segamas inimesi. Ainult õnnelik kari kõlistab süütult oma vaikseid kellakesi ning poeb rahulikult üles mäkke, igivanade pärnade ja leppade vahele, mille verre lõigatud lugematute turistide nimeregister.

LORD NELSONI VIIMANE ARMASTUS.

SCHUMACHERI AJALOOLINE ROMAAN.

Tõlkinud E. J.

Emma oli tahtnud surra? Oli tahtnud jätta kaitsetu, õigusetu ning nimetu Horatia üksi siia ilma, kus igaüks vaid omakasu püüdis? Kuna Nelson viimse hingetõmbeni oma lapse tuleviku eest oli muretsenud?

Horatia oli Nelsoni pärandus. Et tema soov oleks täidetud oli kohustus, mida ta Emmale edasi annud.

Ühest testamendist oli ta doktor Scott'ile, Hardyle kõnelenud...

Emma päris, kuhu Nelsoni varandused, märkused, kirjad ning päevaraamatud jäädud...

Hardy oli nad kinni pitseerinud, kapten Blackwood'ile edasi annud, kes admiraliteedi ülesandel Spithead'is, Victory'le ilmunud. Admiraliteet oli pakki avanud, ametlikud paberid välja võtnud, teised Nelsoni vennale Williamile kui perekonna eestkostjale saatnud.

Kõik oli täpselt seaduse järele talitatud.

Emma kirjutas William Nelsonile.

Ta oli temaga kui ka terve perekonnaga heas vahekorras. Sageli oli William Merton Place'i külla tulnud; oli alati Emmale lahke ning sõbralik olnud; iga kord heakskiitvalt naeratanud, kui admiraal oma armsamast ideest, pärastisest abiellu heitmisest Horatia ja Williami poja Horatio vahel kõnelenud.

William Nelson oli ka Londoni matusele tulnud. Emma kirja peale otsis ta tema kohe üles.

William ei olnud veel kõik paberid läbi vaadanud; oli ametiasjadega liig koormatud. Kuningas ja parlament plaanitsesid langenud kangelast eriti austada, olid Williamilt tema perekonna soovide järele pärinud. Sest peale oli ta alati teel, alati oli tal ministritega ning hoo-

viametnikkudega läbirääkimisi. Nüüd aga, kus ta teadis, et Emmale ja Horatialle nii tähtsat kaalul, tahtis ta paberid ajaviitmata läbi vaadata, talle kohe koditsilli saata, nii pea kui ta selle leidnud. Kõik lubas ta teha, et surnu soov ve täita.

Ta vandus seda Emmale, ei väsinud oma vennalikkude osavõttu ning tegelikku abi kinnitamast.

Siiski hiilis Emmasse salajane umbusaldus. Peaaegu nagu Ruffo näis see William Nelson temale. Samasugune tasane meelitav hääli oli tal, samasugused ettevaatlikud liigutused, samasugune kaetud pilk. Mida aga suutis tema teha?

Emma Hamilton oli tema. Seadus ei annud talle mingit nimetust, mille põhjal ta oleks osa saanud Nelsoni pärandustest. Ja Horatia...

Õigusetu oli ta. Tal ei olnud isegi õigust ise nime peale...

Rahutu pinevusega jälgis Emma parlamenti läbirääkimisi. Seal, ühel päeval luges ta ajalehes Nelsoni auks peetud istangu lõppotsuse.

Kuningas oli Nelsoni venna pärandatavasse krahviseisusse tõstnud, parlament temale ja tema mõlemale järeltulijale aastaks 2000 naela renti määranud, peale selle veel perekonnale 120.000 naela mõisa ostmiseks. Samasuguse aastarendi osaliseks oli ka lady Nelson saanud, kumbki Nelsoni õdedest said aukingitusena 20.000 naela.

Horatia peale ei olnud keegi mõelnud...

Samal päeval töi käskjalg uuel earlilt Emmale väikese pakikese lühikese vabandusega.

Lõpuks ometi olevat ta otsitava paberi kadunu päevaraamatust leidnud.

Värisedes avas Emma selle ning luges.

Täpses järjekindluses oli Nelson kõik teened üles lugenud ja hinnanud, mida Emma Neapolis tema ja Inglismaa kasuks korda saatnud. Siis kuninga ja rahva poole pöördes:

Oleksin ma ise seda temale tasuda suutnud—poleks ma täna oma isamaad appi hüüdnud. Nõnda aga jätan Emma Hamiltoni oma kuninga hoole. Teie olete õiglane, ei keeldu temale tarvilikku andmast, et temale seda auväärset seisust kinnitada, kuhu siin ilmas kuulub.

Sedasama pean ka oma kasutütrele Horatia Nelsonile paluma. Ka tema usaldan oma isamaa hoole. Sest ajast peale ärgu kandku tema teist nime kui minu oma — Nelson.

Need on need ainsad tänu-tõendused, mida palun. Neid palun ma sel silmapilgul, kus valmistun oma kuninga ja kaaskodanikkude eest surema.

Oma sugulastele ei jää mul midagi üle soovida. Nende eest on küllalt muretsetud.

Jumal õnnistagu minu kuningat! Jumal õnnistagu minu isamaad! Jumal õnnistagu kõiki kes mulle kallid!

Nelson-Bronte.

Silmapilgu oli Emma kui segane. Siis sai talle kõik selgeks.

William Nelson oli koditsilli meelega kinni pidanud, kuni parlament temale ja nende perekonnale autasu määranud, kartes, et Nelsoni viimse soovi järele muist varandust Emma ja Horatia kätte satub.

Nüüd naeris ta küll naiivse usaldaja üle. Tundis rõõmu võidetud mängust. Kes julges suure Briti kangelase venda, kes vast pidulikul istangul uueks krahviks nimetud, pettuses kahtlustada?

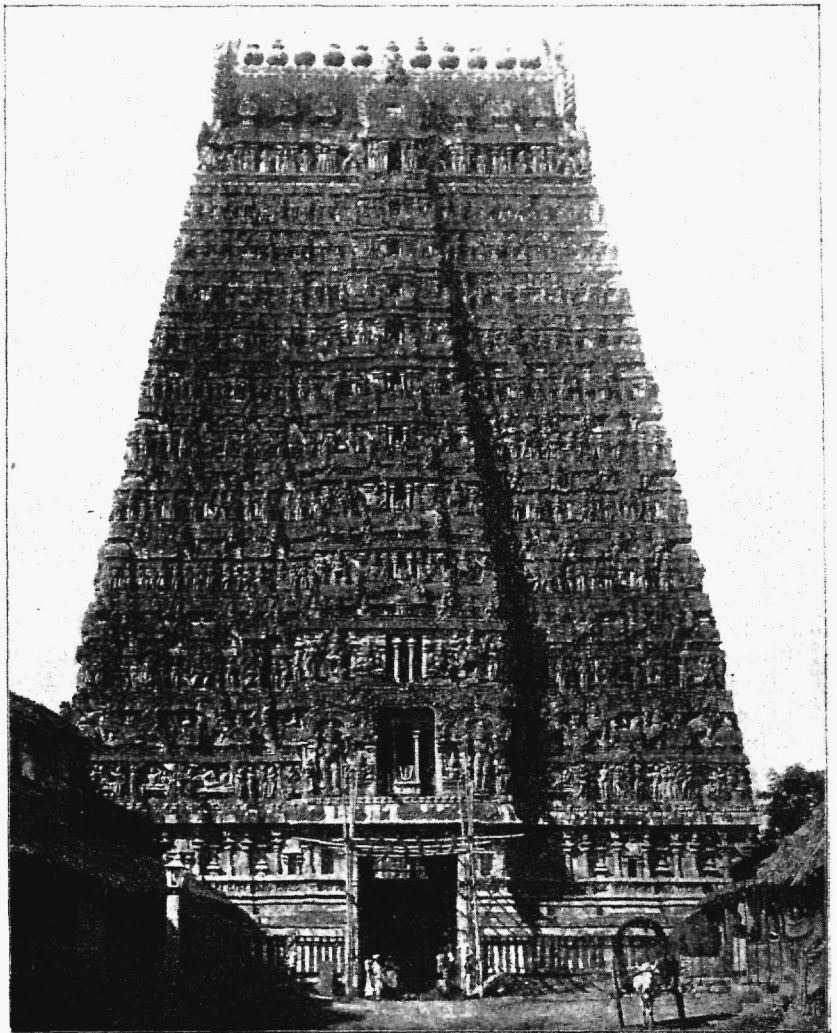
Julge oli ta iga kaebuse, igasuguse varanduse kaotuse eest. Kunagi ei muudaks parlament sellesarnast otsust.

Tagajärjetuna näis Emmale küll igasugune võitlus varjule jäetud õiguse eest. Kuid siiski võttis ta selle vastu. Saatis järgmisel päeval

päevaraamatu William Pittile ühes kaaskirjaga, milles ta koditsilli tunnustamist ja täitmist nõudis.

Kolmaskümmes üheksas peatükk.

Aastate kaupa võitles Emma Horatia, siis ka enda eest.

Näide India ehituskunstist.

Tempel Kumbakonumis, Lõuna-Indias.

Sellest ühest näitest on küllalt tõestuseks, et India vanem ehituskunst Euroopa omast mitte madalamal ei ole seisnud. Küll on ta aga arenemises täiesti oma rada käinud ja läheb Euroopa omast täiesti lahku.

Detsembris 1805. aastal oli ta koditsilli ära saatnud, 23. jaanuaril 1806. a. suri William Pitt. Veebruari lõpul tuli paber tagasi.

Ta saatis selle uuele ministrile, lord Grenville'le. Temaga oli ta Neapolis kirjavahetuses olnud, kus ta veel välisministeeriumis sekretäärina teenis, oli temale kõik tähtsad poliitilised teated saatnud, mida ta Maria Carolinalt kuul-

nud. Grenville tundis kõige paremini neid teeneid, mida Emma Nelsoni ja Inglismaa heaks korda saatnud. See oleks tema suurim kohustus olnud, Nelsoni kirjeldusi õigeaks tunnustada ja rahvakangelase viimast soovi aidata täita.

Tema aga... vaevalt, et ta Emmale vastas. Paari viisaka lausega, mis teda millegiks ei kohustanud. Ta tahtvat koditsilli veel kord järele vaadata, siis otsustada, kas seda kuningale edasi anda või mitte.

Kõikide oma kirjade peale sai Emma lord Grenvillelt ikka sellesarnaseid vastuseid.

1807. aastal andis lord oma ameti George Canning'ile üle.

Uus lootus täitis Emma. Tema palvete peale ühinesid temaga kõik Nelsoni sõbrad, käisid ministrile peale ometi kord õiglast asja võidule aidata. Mehed, kel suur mõju ja kuulsus, olid nende seas: lord Saint-Vincent, kes oma võidu Saint-Vincenti juures ja oma nime ning lordi-aunime eest Nelsonile tänu võlgnes; lord Abercorn, kellele Nelson ise oma suhetest lady Hamiltoniga kõnelenud; George Rose, parlamendi liige, Pitti endine kaastöötaja, kes kuulus kogu Inglismaal oma õiglusarmastuse pärast.

Canning lubas kõik teha, mis tema võimuses. Aga siiski...

3. juulil 1808. kirjutas Rose, et ta pikemas kõneluses Canning'iga lõpulikult veendunud, et Emma asi täiesti lootusetu on.

Lootusetu?

Kõik viha süttis Emmas põlema. Nüüd põoras ta rahva poole, avaldas koditsilli ajalehtedes.

Sellele järgnes avalik skandaal.

Kõik sõbrad lahkusid Emmast. Rose kirjutas, et see temale ja kogu Inglismaale kõige parem olevat, kui ta unustuse hämarusse kaoks...

Kõigele sellele järgnes veel vaesus.

Avara hingega, pehme südamega, ei olnud ta õieti kunagi raha väärtust hinnanud. Too väiklane kokkuhoidlikkus, milleks teda kord Greville õpetanud, oli Palazzo Sessa suurepärases elus ammu ununenud. Alati oli ta pihutäis raha vaestele jaganud, iga väikest teenistust mitmekordselt tasunud, iga viimast kui oma soovi täitnud.

Nüüd aga pidi Emma kitsendama, iga penni arvesse võtma?...

Merton-Place läks haamri alla. Siis tulid võlanõudjad. Ema surm riisus Emmalt viimase toe. Kaks, kolm korda päästis teda veel tema endiste sõprade kaastunne. Siis avas temale Kings-Bench, võlavangikoda, oma väravad...

Veel kord tulid Emmale ta endised sõbrad abiks. Sel tingimisel, et ta Inglismaalt lahkuks.

Nüüd heitis ta nõusse. Kings-Bench'ist välja tulles, oli tal viiskümmend naela taskus. Sellega sõitis ta Horatiaga Prantsusmaale...

Neljaskümnes peatükk.

15. jaanuaril 1815 kaebas Mrs. Hunter, keegi Calais elav vanaldane inglise daam Rue Française lihunikule, et ta tema koertele halba liha saatnud.

Sel silmapilgul astus herra de Rheims, keegi vaene inglise keele õpetaja, kauplusse.

„Ah, madame,“ ütles ta elavalt väriseval häälel, „olen teie heldusest oma maa inimestele kuulnud. Kaks sammu siit elab vana daam, kes hea meelega tükikese sellest lihast vastu võtaks, mis Teie koertele halb näib?“

Kohkunult vaatas talle Mrs. Hunter otsa.

„Keegi daam? Olen nõus kohe aitama, kui ainult suudan. Ehk ütleksite mulle tema nime?“

Herra de Rheims vaatas kõheledes lihniku poole, lähenes siis Mrs. Hunterile ja sosistas talle nime kõrva.

Mrs. Hunteri ehmatuse oli suur.

„Nelsoni armuke?“

Kähku tõmbas ta vanaldase herra endaga ühes ja palus näidata, kus õnnetu elab...

Rue Française 111...

Pool lagunenud õnnikese ukse lähel seisis umbes neljateistkümnepaastane tütarlaps.

„On ema kodus, Miss Nelson?“ küsis herra de Rheims.

Horatia mõõtis teda vihase pilguga.

„Olen teile juba kord öelnud, mu herra, et see daam mitte minu ema pole!... Ta lebab voodis. Kui teie vahest tema juure lähete...“

Õlgu kehitades vaatas Horatia veel kord tagasi, siis sammus ta pikkamisi tänavast alla.

Herra de Rheims ja Mrs. Hunter läksid pimedat treppi kaudu üles. Kaks, kolm korda koputasid nad uksele; siis, kui keegi ei vastanud, astusid nad ettevaatlikult sisse.

Seina ääres voodis lamas lady Hamilton. Ta näis magavat. Üks kähar tema lumivalgetest juustest lebas jämedal padjakattel. Nägu oli müüri poole pöördud.

Mrs. Cadogani pilt rippus voodi kohal. Muidu oli tuba tühi, õudne ja külm.

Herra de Rheims hüüdis lady Hamiltoni nimed. Kuid ta ei vastanud, ei liigahtunud. Rahutult astus herra lähemale, vaatles teda üle öla.

Ta oli surnud.

Kangestunud käed hoidsid tumedas raamis väikest pildikest. See oli lord Nelsoni oma. Silmad olid avatud, vaatasid tarretanult kaugusse.

Ja peenel läbipaistval näol lehvib miski nagu küsimus. See oli nagu karistatud lapse kokkunenud küsimus ümbritsevate asjade haruldase käigu kohta...

(Lõpp.)

EESTIMAA NÕIDADE PÕLETAMINE.

M. J. EISEN.

2

Vääna nõid.

Üks kaelakohtu protokoll 25. juulist 1623. jutustab Väänast järgmise nõiduseloo, mille arutamisel olid kohtunõistjateks 6 sakslast ja 5 talupoega, nimelt Ohter Jürgen, Sõve Pent, Lao Andres, Timste Andres ja Kaspar Möller.

Kaebajana esines Vääna mõisnik Berndt

Järgmisena kaebajana esineb Vidis-Hansu naine Ann, seletades, et ta mees haiglane olnud, Mall ta mehe Tooma juure tulnud ja ütelnud: „Elusse ta ei jää!“ Ühtlasi puhunud ta Tooma peale. Sellest tekkinud kole palavus, nii et keha nagu tules põlenud ja mees kolmandal päeval surnud.

Saksa viiekümne-miljardiline „paberraha.“

See „raha“ on tehtud praeguse rahaväärtuse langemise üle irvitamiseks ja sisaldab jämeda vemmälvätsi ning juutide allkirjad.

Taube, kes kõneles, et hiljuti kaks talumeest, Kalle Jürgen ja Kägi Toomas, ta juure tulnud palvega, ta mingi raskesti haiget vaatama. Haige juure sõites leidis mõisnik haige nõoriga kõvasti olevat kinni seotud. Haige hakkas kohe häda kaebama: „Vanamoor Mall tuli mu juure, puhus mu kaela peale ja sedamaid tundsin ma hirmust palavikku kogu kehas ja põlen nagu tules. Mingi vägi ei suuda seda tuld kustutada. Kõik külarahvas tõid pange viisi vett ja valasid mu peale.“

Haige lõpetab kaebust Malle nõiaaks ja haiguse toojaks tunnustades ja juure lisades, et kui tal jõudu oleks, ta üles tõuseks ja kirvega läheks Malle kallale.

Eelmist lugu tõendas omalt poolt Ora Saba Hans, kes veel juure lisas, et Toomas surmavoodil ütelnud: „Mall, Jumal tasub sulle seda kannatust ja valu kätte, mis mind hauda saadab“. Umbes samasuguse tunnustuse andis ka Otsa Tõnu Maardust Malle kohta.

Kolmandana kaebas Andrese naine Ann Lao mõisast. See kõneles, tema lapselaps olnud haige, Mall tulnud vaatama ja ütelnud: „Laps ei ole nüüd väga haige, aga pea tuleb aeg, et ta saab uue kasuka!“ Sest ajast peale jäi laps põdema ja suri viimaks.

Mall salgas kõik ära, et ta lapsele ja teistele oleks kuidagi viisi kahju teinud.

Kohus mõistab Malle veeproovile. Pärast

veeproovi tunnistab Mall ennast süüdlaseks. võttis hiljemini aga tunnistuse tagasi. Teda piinati, aga ta salgas süüd edasi. Hoolimata sellest tegi kohus otsuse: Mall visatagu elavalt tulle, kus ta keha täiesti tuhaks põletatagu.

Kohtuotsus saadeti muidugi täide. (Kubermangu arhiiv nr. 109.)

Kurna nõiad.

„Kuldja“ lugu kuulutab, kuidas mõisnik neiu nõiaks tunnistab sellepärast, et neiu last paitab ja kiidab. Umbes samasuguse loo jutustavad aktid Jüri kihelkonna Kurna mõisaomanikust Georg Treidenist. Nimetatud mõisnik kaebab oma valla Tilbe Jüri naise Maret 2. oktoobril 1636 kohtusse, et Maret i sajatamise peale tema valla kolm ilusat talu ära põlenud. Tunnistajaks annab Treiden kõige pealt kupja naise Anne üles. Kupja naise seletab, et Maret varsti pärast seda, kui kubjas ametist lahkunud, naist ja meest vandunud, tähendades, et nad kerjakepile jõuavad. Ussikesed tekkinud kupja ihusse, kubjas surnud ja juba enne kupja surma põlenud nende maja. Kõike seda on Maret kättemaksmise tuhinas teinud.

Teiseks tunnistajaks on mõisnik kohtu ette Uustalu perenaise kutsunud. Uustalu perenaine kaebab, et Maret härg tema härga kaevanud. Maret aga sel puhul lausunud: „Sinu härg ei saa edenema!“ Mõni aeg hiljem surnud Uustalu peremehel teine härg.

Mõisnik kaebab viimaks veel omalt poolt kohtule, Maret neednud kedagi noort naist ja nelja päeva pärast surnud see naine.

Nüüd algab kaebealuse ülekuulamine. Kaebealune mööndub, et ta kaebajaga riidu sattudes kaebajat neednud, see aga niisama teda, ei usu ometi, et ta needmine midagi paha oleks korda saatnud. Kubjas igatahes pahandanud teda. Kaebealune salgab, et ta kuidagi viisi oleks nõidunud.

Mareti asjus oli kubernerile kirjutatud, kuberner aga käsu annud veeproovi ette võtta, kui kaebealune ennast süüdlaseks ei tunnista. Mareti salgamise peale võetakse veeproov ette. Maret jääb vee peale.

Veeproovi tegemise ajaks on Mareti meeski kohale ilmunud. Pärast veeproovi nõuavad mõlemad, Maret ja ta mees, uut veeproovi, sest timukas pidanud kõie nii pinevil, et Maretil võimata vette vajuda. Ülemkohtunik Rotgert Lode mööndab uue veeproovi tegemist. Nüüd jäetakse kõis mitu sülda pikaks, aga Maret ei vaju ometi põhja.

Kohus manitseb Maretit süüd tunnistada, sest asi olla selge: vesi tunnistada teda süüdlaseks. Maret aga salgab igasugust süüd, niisama

ka esimese kergema piinamise järele. Selle eest tunnistab ta, Karja Mikk olla juba mitu aastat nõid.

Kohe kutsutakse Karja Mikk kohtu ette. Et Mikk ennast nõiaks ei tunnista, järgneb veeproov, mis nagu tavalisest, kaebealuse süüdlaseks tembeldab. Uuel ülekuulamisel mööndab Karja Mikk oma süüd ja annab järgmise seletuse: Kolme aasta eest joonud ta ühe laplasega Tallinnas Tõnismäe kõrtsis. Laplane ei tahtnud joomise eest maksta; sellepärast löönud teda Karja Mikk. Selle peale hüüdnud laplane: „Sul ei pea enam 3 aastat majas rahu olema! Kui sind kurat nõuab, pead ennast siit koristama!“ Selle needmise peale saanud ta libahundiks.

Nagu järgmistest ütelustest otsustada, oli Karja Mikk vist soomlane ja Soomes nõiasõnu õppinud. Vähemalt väidab ta, et ta Soomes teenides oma peremehe tahtnud ära nõiduda. Üks taat ütelnud talle: „Mina oskan juba 70 aastat nõidumist ja õpetan seda sinulegi!“ Selle vanamehega üheskoos nõidunud nad peremehe ära. kel selle järele 1½ aastat veri jooksnud. Ta seltsiline, kes teda kõrge mäe peale teisel pool Häämenlinna viinud, hoiatanud teda kuradiga ühes sööma, jooma ja naerma, muidu saada kurat ta üle võimust.

Kohus küsib, kas Mikk kuradit näinud. Mikk vastab, et nõiad suurel neljapäeval, suurel reedel ja jaaniöösel kuradiga kokku puutuvad. Saadanal on peaaegu inimese kuju, suured sarved ja pikad sõrmeküüned. Igal aastal peavad nõiad talle oma matti maksuma, muidu peksab ta neid hirmsa raudroobiga. Mikk on enam kurja Soomes kui Eestis teinud. Mõisnik Treideni tüdart tahtnud ta ära nõiduda, sest et see teda libahundiks sõimanud, aga ei võinud nõu korda saata; tal puudunud selleks jõud. Mõisniku herned ja vilja nõidunud ta ära. Mõne korra murdunud ta hobuse ehk lamba. Seltsilisi tal ei olla. Muidu teab ta, Tallinna timuka naine olla nõid; selle seltsilised elada Mõigu Järvekülas, Mareti väidab ta 15 aastat nõidusega tegemist tegevat.

Nüüd kutsutakse Maret uuesti kohtu ette. Uuel ülekuulamisel tunnistab Maret, ta õppinud nõiduma kellegilt vanalt Kurna naiselt. See naine kutsunud ta metsa, annud talle magusaid juuri süüa ja kohe hakanud mõlemad libahundina jooksuma. Nende seltskonda kuulunud veel kaks Kurna naist, üks Saussi naine ja pealekaebaja. Nad murdunud mõnesuguseid loomi, veel mineval suvel 5 veist.

Maret aimab ette, et teda nõiduse pärast tuleriidale mõistetakse. Sellepärast palub ta, et ta pealekaebaja, kes niisamasugune nõid, temaga üheskoos ära põletataks.

14. oktoobril peab Rotgert Lode teiste kohtunikudega Kurnal uuesti kohut ja kuulab Ma-

reta poolt ülesantud nõidu üle, ühtlasi Maretalt küsides, kas ta oma väidete juure jääb. Õpetaja Jakob Praetorius manitseb teda sel puhul. Maret võttis süüdistuse kahe Kurna naise vastu tagasi.

Kohus arvas mõisnik Treideni kaebtuse tunnustuste varal tõeks tehtud olevat ja mõistis kaebealused tulesurma, nagu kubermangu arhiivi akt nr. 136 all seda kuulutab.

Narva nõid.

Narvas tõstavad 1615. Johan Watzoni lesk ja selle väimees Peeter Lesile kohtus Soome naise Brigita peale kaebtuse, et naine nõid olla. Ühtlasi annavad nad tunnustajaid üles, kes nende väidet võivad tõendada.

Kohus võtab varsti hoolsa ülekuulamise ette. Ülekuulamisest selgub, et Brigita suur märjukesse sõber on, kes mitmes perekonnas käinud mustlase moodi enesele õlut mangumas. Õlut saades avaldanud Brigita lahkusi; kui aga majaelanikud keeldunud talle õlut andmast, sajatanud ta ehk kui mitte just sajatanud, kirunud. Lühidalt: Brigita toimib just niisama kui mustlased meie päevil mangudes.

Tunnustajate ülekuulamisel selgub veel, et pärast Brigita sajatamist majas ikka midagi halba juhtunud, kas keegi haigeks jäänud ehk muud paha sündinud. Kus nii juhtunud, seal püüavad majalised haigust ekk õnnetust Brigita sajatamisega ühendusse seada.

Keegi tunnustab, pärast Brigita sajatamist ei ole väike laps enam 11 nädalat imenud. Teisele kasvanud sajatuse tagajärjel lihane võru ümber kaela. Haiged käivad mitmel puhul Brigita juures palumas, et Brigita neid terveks teeks. Brigita loeb salasõnu ja lubab tervist. Haiged saavadki selle peale terveteks.

Brigita ei taha sellest midagi teada, et ta inimesi haigeteks nõidunud. Ainult haigeid on ta vahel katsunud parandada, kui ta seda osanud.

Salgamise pärast määrab kohus Brigitale veeproovi.

Brigita silmad seotakse kinni ja naine ise pannakse kärule istuma, nagu tahapoole. Nii viiakse nõiaks peetud naine Juhkentaali, kus ta vette visatakse. Ta jääb nagu hani vee peale. Veel teist korda visatakse ta vette, aga ei paremat ühtigi: ei vaju põhja.

Kohus teeb veeproovi najal otsuse, et Brigita süüdlane, seega nõid on.

Et Brigita ennast ikka süüdlaseks ei tunnista, saadetakse kirikuõpetajad teda manitsema. Kirikuõpetajate ees salgab ta süüd. Seletab, et ta varemini Viiburis kirikuõpetaja juures 5 aastat teeninud, seal ainult head õppinud ja Narvas ikka hädalisi katsunud aidata.

Kohus mõistab Brigita piinamisele. Aga piinamiselgi ei tunnista naine ennast nõiaks.

Vaatamata süü mittetunnistamise peale, määrab kohus, arvesse võttes veeproovi, Brigita tulesurma, sest ehk ta küll mõningaid aidanud, on ta teistele ometi kahju teinud. 6. mail 1615. saadetakse kohtuotsus Narvas täide.

Brigita tunnustusest selgub, et ta soomekeelseid nõiasõnu — loitsusid — mõistnud ja neid vahel tarvitanud. Olid ju Soomes loitsud rahvas seas väga tuttavad ja neid tarvitati uuema ajani hädade kõrvaldamiseks ja haiguste arstimiseks. Kodumaal õpitud loitsusid luges Brigita Narvaski mingisuguse häda puhul ja lootis nende lugemisest abi. Ühtki kuritegu Brigita poolt ei tulnud ülekuulamisel avalikuks. Aimult ähvardusi ja sajatusi avaldab ta, mangumise puhul ilma saagita jäädes. Ähvardustest ja sajatustest sai küll ta hukkamõistmiseks, sest kohus uskus, et kaebealune nõidusega ähvardusi täide saatnud.

Hageri nõid.

Huvitava kohtulooga puutume aastasaja lõpul Hageris kokku. See ei lõpe küll nõia põletamisega, aga annab pildi selleaegsetest ebausukommetest. Sulane kaebab 1696. oma peremehe kohtusse, peremees tahtnud talle nõidust õpetada, et ise rikkaks saaks. Peremees pannud sulasele ette kuradiga lepingusse astuda. Selleks olla vaja 3 neljapäeva õhtut ristteele minna ja palja mõõgaga enese ümber risti teha. Kohe tulla kurat tedre näol lennates ta juure. Sulane tehku nii kui ei näeks ta midagi, vaid mingu sõna lausumata pärast tedre äralendamist koju. Teisel neljapäeval ilmuda orav ta ümber tantsima. Oravagagi ei tohi sõna rääkida. Kolmandal neljapäeval tulla kurat päriskujul ta juure ja küsida: „Kas tahad mind teenida?“ Sulane vastaku selle peale: „Mitte mina ei hakka sind teenima, vaid sina pead mind teenima!“ Siis anda kurat rohkesti raha ja vilja ja saaja võida 5 aastat õnnelikku elu elada, kuid pärast seda langeda hing kuradile.

Kaebaja ei leppinud niisuguse kaubaga, seletades, et ta ei taha hingest ilma jääda. Peremees aga julgustanud teda öeldes: „Mida sa sellest hoolid! Eks istu mõndagi suurt saksa ja kiriksandat põrgus! Kui meil palju raha ja vara, küll siis näeme, kuidas mõisa sadulsepa koha pealt lahti ja koha enestele saame. Tean selleks nõu. Võta kärnkonn ja pane ta 3 neljapäeva õhtut järgimööda reheahju; esimene kord heida ta selili, teine kord kõhuli, kolmas kord külliti, kuni ta õige küps ja kuiv on. Sellest hõõru peenikest puru. Läheb sadulsepp omaste-ga vihtlema, viska pool puru kaevu, teine pool

ahju peale. Siis lähevad vihtlejad kärna ega saa kärnadest enam lahti.“

Sellegi ettepaneku tõukab sulane tagasi.

Nüüd tegi peremees sulasele uue ettepaneku: „Kui sa ei taha ristteele minna, on mul veel teine nõu, kuidas kuradiga kokku saad. Anna mulle paar tilka verd!“

Sulane annud paar tilka verd klaasitüki peale. Veretilkadega läinud peremees Rosenkroni mõisa vaheajal surnud nõia juure palvega hoolitseda, et vereomanik kuradi teenistusesse pääseks. Nõid lubanud kuradi noore tütarlapsel näol ta juure tuua. Sulane magagu aga kuradi ta juuretuleku ajal üksi voodis, ärgu palugu ega löögu risti ette.

Sulasel tulnud hirm. Sulane võtnud peremehe poja enese juure voodisse magama, palunud ja löönud risti ette. Sellepärast ei tulnud kurat tüdrukule näol voodisse ta juure. Peremees küsinud igal hommikul hoolsalt, kas lubatud tüdruk sulase juure öösi voodisse tulnud. Eitamisi kuuldes arvanud peremees, et sulane nõia nõudeid ei täitnud ja et nõid vaevatasu pole saanud. Sulane viinud nõiale uue kuue vaevatasuks, kuid nõid ei võtnud kuube vastu, soovitanud palju enam ettevõttest loobumist, sest sulasel olla sellest vähe kasu, peremehele selle vasta palju.

Sulane sattus selle tõttu peremehega tülli; tüli muutus kakeluseks; kakelusest sai kiriksand teada ja viimaks sattus asi kohtusse.

Süüalune salgab kohtus süüd. Verd lasknud ta enesele ainult nalja pärast anda. Sadulsepp kaebab aga, et peremees ta naise surnuks nõidunud. Korra ütelnud ta sadulsepa naisele: „Söö, joo, maga ja kärva, kuni hing sul läheb!“ Ähvardus teostunud pea. Kui ta naine teise naisega seltsis korra jäneseliha söönud, minestanud ta naine äkisti ja oksendanud surmani. Süüalune hoobelnud pärast naise surma, et ta naise tapnud.

Veel kaebasid kaks talumeest, peremees nõidunud nende põllud ära, nii et nende vilja mitu aastat sugugi ei kasvanud, süüalusel aga vilja põldudel mühisenu. Sulane seletab omalt poolt ta läinud peremehega kaebajate põllule, peremees võtnud kaks vihku rukkid, peksnud ära ja seganud saadud terad oma seemne sekka. Sedaviisi omandanud peremees külameeste põllusigitamise enesele. Peremees õpetanud teda, et Mihklipäeva öösel vaja välja minna, võõralt piirilt kott heinu võtta, heinad oma heinte sekka segada ja loomadele ette anda. Nii tehes ei tulla iialgi loomatoidu puudust ja loomad ise minna rammusateks. Ta petnud ometi peremeest, ei toonud võõraid heinu, vaid võtnud oma heinu. Seda märgates läinud peremees ja toonud 9 võõrast kuhjast heinu.

Lõpuks süüdistab veel üks mees süüalust, et see korra ristsetel võõraid õllega ära nõidunud. Kõik piduvõõrad läinud hulluks. Kui nõida kästnud nende viga parandada, käskinud ta 3 lepapuutükki võtta, neid kildudeks lõigata ja sooja õllega sisse võtta.

Kaebaja tõi kaks lepatükki kohtusse kaasa.

Kohus käskis süüalust süüd üles tunnistada. Süüalune salgab esmalt, aga ütleb pärast, ta tarvitanud vahel järgmisi nõiasõnu:

Mander maa allone,
külma kengare, keskolinna,
nakka neitsiken.

Vist on süüalune neid nõiasõnu teisiti lausunud, kuid kohtukirjutaja ei mõistnud neid ja pани nad täiesti arusaamata kujul kirja.

Edasi seletab süüalune, ta teha neid nõiasõnu lugedes searasva peale risti, puhuda selle peale ja hõõruda siis haiget kohta. Niisuguse tembutamise järele hakata haige käsi paremini käima.

Veel kaevati süüaluse peale, see käskinud „pihelga õnne lõigata“ ja õllega kellelegi naisele sisse anda, et kurat naisest taganeks. Jääb hämaraks, mida see pihelga õnne lõikamine tähendab; ma ei ole rahvaluule kirjandusest sarnasest õnnest kirjeldusi tabanud ega muidu sellest midagi kuulnud.

Viimaks kaebas veel keegi, süüalune tahtnud põldu nõiduda ja visanud selleks otstarbeks toorest liha põllule.

Süüalune salgab sedagi süüd. Niipalju tunnistab ta ometi tõeks, et ta korra surnud siili viljast leidnud. Kartes, et keegi selle siili „kergemeelsuses“ sinna visanud, et teda (ta vilja) nõiduda, viinud ta siili põõsasse, käristanud haava lõhki ja pannud siili sinna vahele, ise sõnu lugedes, et sedaviisi nõidust nõiale enesele tagasi saata.

Nii kaugele kohtuakt. Kohtuotsus puudub. Vaevalt mõisteti see nõid tuleriidale, sest 1600. aastate lõpupoolel ei räägita enam kuigi palju meie kodumaa nõidade põletamisest, küll aga süüdistuste puhul nuhtlusest. Selleaegsete ebasu kommete peale heidab see kohtulik ülekuulamine kõigiti oma jao valgust.

Ohukatsu nõid.

1636. aastast olen mitu akti nõidade asjus leidnud. Sel aastal saab veel nõidu surma, aga see näikse viimane nõidade tapmise aasta Eestis olevat, sest hiljemini ei ole ma enam nõidade tapmist tabanud. Veeproovi ja nõidadele ihunuhtluse andmist tuleb küll kogu sel aastasajal veel ette, nõidu ähvardatakse põletada, aga tapmisest ei kõnele aktid enam. Winkler oletab

et ehk Eestimaa kuberner Eerik Oxenstjerna isik kaasa mõjunud, et nõidu enam tuleriidale ei saadetud. (Baltische Monatschrift 1919, V). Tarvilikkude ainete puudusel on igatahes raske otsustada, miks 1636. aastast peale nõidu enam ei surmatud. Põõre nõidade tagakiusamises algab aga alles 1650, missugusest aastast peale kuni 1695.-ni ainustki nõidade üle kohtupidamist ei tunta.

Tähelpanemise väärt on viimane nõiatapmise lugu. Selle kohta puuduvad küll kohtuprotokollid, aga kohtupidamise enese kohta annab aru peakohtuniku Rotgert Lode seletuskiri 17. novembrist 1636 Eestimaa kubernerile. See seletuskiri on kubermangu kirjakogus nr. 136 all säilinud. See Rotgert Lode juhatab viimastel aastatel nõidade kohtupidamist. Muidu leiame kohtupidamise protokolle, aga et viimasel juhtumisel nõid sureb, enne kui kohus saab teda tuleriidale saata, kirjutab peakohtunik kubernerile ainult seletuskirja asjakäigu kohta, ilma, et seal nõiaks peetud isiku nimegi nimetaks. Kirjast kuuleme ainult niipalju, et kaebealune naisterahvas olevat ja Rapla kihelkonnas, Ohukotsus elanud. Niisama jääb hämaraks, kas nõiaks peetud isik noor või vana olnud. Ainult niipalju tähendab Lode, et kaebealuse ema nõid olnud; seega pidi tüdargi nõiana esinema. Kaebealuse süüd otsekohe ei nimetata, ainult niipalju tähendatakse, et ta sajanud ja sajatamisel halvab tagajärjed olnud. Et kaebealune süüd salgab, tehakse kaebealusega veeproovi, see veeproov tunnistab kaebealuse süüdlaseks, aga see jääb oma salgamise juure.

Kohtunik Rotgert Lode ei pane ülepea kaebealuse süütuks tunnistamise peale selle enese poolt rõhku, arvates: kogemus näitab, et nõiad vabatahtlikult ei taha süüd tunnistada. Et nende süüd ehk süütust kindlaks teha, tuleb veeproovi ehk piinamist appi võtta.

Vaadates selle peale, et veeproov — „Jumal ja vesi“ — Ohukotsu naise süüdlaseks tunnistanud, aga naine süüd edasi salgab, määrab Rotgert Lode nõiale piinamist, arvates, et lühikene piinamine teda küll teo eest nuhtleb, aga ta hinge päästab, kuna ta muidu küll ajalikust nuhtlusest pääseb, aga ta hing põrgupiina kätte satuks.

Pärast veeproovi antakse nõiale kehakinnituseks sooja õlut juua ja meelitatakse teda ilusate sõnadega ja ähvardustega süüd tunnistama, aga naine salgab edasi. Nüüd antakse naine timuka kätte piinata. Piinamise viisi kohtuniku aruanne ei nimeta. Naine kisendab valu käes, aga ei tunnista. Timukas hakkab veel hirmsamini piinama. Nüüd jookseb nõiast vett välja ja nõid ise vehkleb jalgadega nagu poodud varas. Koriseva häälega palub ta ennast piinast pääs-

ta. Talt küsitakse, kas ta ennast nõiaks tunnistab, aga selle küsimuse peale ei vasta ta enam midagi. Kurk koriseb veel ja rind liigub nagu surijal.

Piinatav päästetakse piinast ja pannakse sooja tuppa sängi. Natuke elumärke on veel näha, aga pea heidab ta hinge. Muidugi on piinamine vaese naise tapnud. Mõne korra tunnistab kohus sel puhul, kui piinatav piinajate käte vahele sureb, „kura t“ tapnud nõia, et ta teisi nõidu üles ei annaks. Ohukotsu naise tapmise puhul kirjutab aga kohtunik Lode: „Ta on meie kohtu alt ära võetud ja Jumala kohtu alla langenud, kelle hooleks me nüüd asja anname ja palume, et ta kõiki isikuid, kes veel nõiduse hirmsa patu küüsis, oma armu läbi südamlikule patukahetsusele saadaks, ja teisi, kes veel ilmsüüta, edaspidi kurja vaimu ja tema lepingu eest kaitseks, et kurat oma liigetega (Gliedmassen nicht überhand nimmt) ülekatte ei läheks.“

Niisugune kohtuniku aruanne Ohukotsu nõia tapmise kohta. Teated puuduvad, kuidas kuberner selle tapmise peale vaatas. Vaevalt võib oletada, et ta kohtunikule rahulolematust avaldas. Igatahes päästis surm selle nõia põletamisest.

Miks tunnistavad süüta isikud endid süüdlaseks.

Nõiaprotsesside protokolle lugedes puutub meile iseäralik tõeasi silma. Nõiaks tunnistatud isikud tunnistavad nende peale tõstetud süü õigeaks, väites, et nad tõesti vanapaganaga lepingu teinud, vanapagana abiga inimesele võimatuid asju korda saatnud, õhus ahjuluudade seljas ratsutanud jne. Sarnasest süüaluse väitest võiksimel veel aru saada, kui nad niisuguseid väiteid oleksid piinakambris suurt valu tundes avaldanud. Niisugusel puhul võiksimel mõista, et inimene piinast vabakssaamise pärast valmis enese peale mõnesugust süüd tõstma, enesest võimatuid asju luuletama. Küll teab piinatav, et sarnane süüdeluuletus talle raske karistuse toob, kuid piinavalu ei lase teda luuletuse tagajärgi õigelt hinnata. Ei siis: pärast meid uputus! vaid: pärastpoole uputus! Silmapilkne kergitus, ajutine vaevast pääsmine laseb kogu tuleviku kaalu peale panna.

Teiseks muutub ometi pilt, kui teada saame, et igaüks enesest sarnaste tegude kõneleja ei ole piinapingil ega valukambris nii tunnistanud, vaid mõni isik on vabatahtlikult kohtu ette ilmunud iseene kohta kaebust tõstma. Kuidas niisugust asja seletada? Kui teame, et isik sarnaseid tegusid iial ei ole korda saatnud, mis ta enese peale tunnistab? Kuidas võis mõnigi ennast libahundiks nimetada, kuna ta seda iial ei ole olnud?

Piinapihtide küüsis võib terve mõistusega isik enese peale mõnesugust süüd luuletada, aga kui keegi sedasama vabatahtlikult teeb, ei või muud ütelda, kui et isik haiglane olnud. Seesama väide maksab mõnegi isiku kohta, kes piinakambri tunnistanud, nimelt enne veel kui ta tõsist häda ja valu tunnud. Niisugusel puhul on igatahes hüsteeria rohkesti oma mõju aval-

danud. Kolmas ei kaalunud vanal ajal küllalt läbi, kas tunnistaja teod võimalikud, vaid uskus tunnistaja väidet täieliku tõena. Juhtus keegi kohtu all oleval isikul iseäraliku eluta kohta kehas ehk muud sellesarnast leidma, tõendas see leid omalt poolt, et kohtul nõiaga tegemist. Hüsteerilistelt isikutelt leitakse sagedasti kehas eluta, tundeta kohti.

(Lõpp.)

GANZA'DE¹⁾ PÜHA.

KATKE RENÉ MARANI NEEGRIROMAANIST „BATUALA“.

Prantsuse keelest vabalt A. R.

Täiskuu rändab tähtede maal. Ganza'de püha algab.

Milline õnn! Juba kaheksa päeva eest oli komandant lahkunud Grimari'st²⁾. Kass kodunt ära — hiirtel pulm.

Komandandi maja juurest Bamba jõe ääres laotus pikuti ja laiuti suur ning tühi maa. Ja selle maa-ala, valitsuse residentsi ja kõrvalhoonete, miilitsa laagri ja vangla, kõige selle kaitseks oli jäänud üksainus militsionäär, üksainus turugu³⁾, Bula, kellest keegi ei hoolinud.

Ganza'de puududes polnud pidu veel täies hoos. Kuid mõned tundemärgid ennustasid, et see saab tähelepanuväärne.

Laiapäevade näisid ootavat kümnekond lingha't⁴⁾, mitte sranased, nagu need väikesed ja inetud tam-tam'id⁵⁾, tarvitamisest määrdu- nud, vihma leotatud ja termiitide puretud.

Igaüks nendest laiutas, vastuoksa esiletük- kivald, oma kahekordset paistetatud küüru, kannatlikult õnestatunud kole suur puutüve.

Maa peale oli üles seatud hirsekorve, ma- niokikooke, banaane, vaagnaid röövikutega, mune, kalu, päikesepaistel kuivatatud või tulel küpsetatud antiloope ja elevantiliha, metssea ja härja veerandid. Oli lõpuks mõni pudel põ- letatud viina, ostetud bundzuduli'delt. Neid hoiti pealikuile ja vanemaile.

Hulgaist lõkkeist tõusis paks, kibe, must suits, sest puud olid märjad.

Kõiki teid mööda, mis tulevad Kama'st, Pangakura'st, Pujamba'st, Jakidzi'st, tõttas ki- hav summm hiljaksjäänud mehi, naisi, lapsi,

¹⁾ ganza'deks nimetatakse noori mehi ja naisi, kes peale paarikuulist ettevalmistust palves ja paastus pidu- likult täisealiseks tunnustatakse, mil puhul mehed üm- ber lõigatakse ja naistel tehakse „väljalõikuse“.

²⁾ Prantsuse koloniaalvägede post, kus areneb te- gevus.

³⁾ pärismaalasest sõdur.

⁴⁾ suur puutrumm.

⁵⁾ väike trumm, ka trummi pörin ja laiemas mõttes üldse muusika.

poisse, tüdrukuid, orje, koeri selle suitsu poole, mis paistis kaunis kaugele.

Varustatud odade ja nooltega, hoides käes põlevat tukki, mis valgustas nende teed läbi metsagaleriide, olid nad lahkunud oma ka- ga'delt⁶⁾, oma dshunglist, oma põldudelt, ja nad tulid, ja nad jõudsid pärale.

Suurepärase seltskond! Kõik m'bi'd ja n'gapu'd⁷⁾ oma vanematega on kohal.

Batuala hoidus oma vanade vanemate ligi, pealikuist ja ülematest moodustatud salga keskel.

Ta kõneles:

„Räägitakse, et mitu valget olla surnud Bangi's... et kuberner pidavat varsti Ban- dorro'sse tulema... et M'Putu's, seal kaugel Prantsusmaal, peksvat frandze'd zale- manne⁸⁾...“

Aina kõneledes, laadis ta käepärast olevad piibud kanepi või tubakaga, pani põlema, tõm- bas kombe järele mõne sõõmu ja lasi nad ringi käia.

„Kas te ei leia, et seisaks kautshukiga kaup- lemises on meil ootamatu õnn?“ küsis Batuala.

„Ilma selleta poleks me võinud Posti tulla oma maksa¹⁰⁾ rõõmustama, kuigi komandant oleks ringreisil olnud nagu nüüd.“

„Saab alati leiduma sarnaseid, nagu need õnnetuse-bundshuduli'd, kes meilt võtavad ühe pata ja viis franki sellest, mis valgetele maksab, vaid ühe maja, kümme sous'd.“

„Su sõnad on selged kui vesi,“ lausus Ja- kidshi. „Peame N'Gakura't tänama selle õn- neliku kriisi eest. Selle tõttu kõik kaup-

⁶⁾ kaupmees.

⁷⁾ mägi, kink.

⁸⁾ neegrite suguharud.

⁹⁾ moonutatud prantsuskeelsed sõnad: frandze = prantslane, zalemann = sakslane.

¹⁰⁾ neegritel mängib maks piltlikkudes kõnekäänudes sama osa, mis meil süda. „Maksa rõõmustama“ = sü- dant rõõmustama.

mehed sunnitud tagasi pöörma, kes Krebedshe'sse, kes Bangi'sse."

„Kärvaku nad lõuad laiali ja jalad raipes!“

„Ja see pole veel kõik. Oo! see pole veel kõik, Batuala.“

„Suure tüli pärast valgete frandshe'de ja zalemann'ide vahel pannakse jongorogombe'd¹¹⁾ laevadesse M'Putu'sse saatmiseks.“

„Ja, kõik „pikad püssid“¹²⁾, kogu see närune küttide bande läheb M'Putu'sse sõdima.“

„On tõenäolik, et meie praegused peremehed ühinevad nendega. Mina, Jabada, usun seda.“

„Jabavo,“ sõnas väriseval häälel Batuala vana isa, „nii tõesti kui mu juuksed on hallid, nii tõesti usun mina, et sa arvad kaga'd jõed ja oma saavid tõelikuse olevat.“

Saab varsti kolm vihmaaega, kui frandshe'd ja zalemann'id kaklevad. Ons siinsed frandshe'd seda nägu, et tahavad ära minna? Seal on kardetav. Miks lähleksid nad sinna ennast tappa laskma? Igamees hoiab oma nahka, Jabada.“

Puhkes naer.

„Sul on alati õigus, vanem. Kuid luba mul soovida, et frandshe'd saaks zalemann'idelt lüüa.“

„Ah, Jabada! Zalemann'id, frandshe'd, — need on ju ikkagi valged! Miks siis vahtada? Oleme frandshedega harjunud, tunne me nende tugevaid ja nõrku külgi.“

Keskustelu muutus üldiseks.

„Tal on õigus. Miks vahetada? Võib olla, on uued peremehed halvemad.“

„Nad ei armasta meid. Ja meie mõõdame nendele sama mõõduga.“

„Me peaksime nad maha lööma.“

„Õige.“

„Me lööme nad maha ükskord, kui liig hilja...“

¹¹⁾ neegri suguharu.

¹²⁾ Prantsuse sõdurid.

„Kui banziri'd, jakona'd, gubu'd, sabanga'd, dakpa'd¹³⁾, lõpuks kõik, kes kõnelevad Banda, Mandshia või Sango keelt, on jätnud oma vanad tülid.“

„Siis saab näha, kuidas Bamba allikate poole üles voolab.“

„Ja kalur Makude kuu oma mõrdadesse püüab.“

Algas taas ja kestis kaua naer, säherdune, et peaaegu polnud kuuldagi kauget ja määratut menu.

„Kas olete kõik koe-
rapojad, või olete juba enam purjus kui mina?“
karjus Batuala, joobnud kanebist ja ke-
ne'st¹⁴⁾.

„Kas olete mehed, ja või ei? Ons Senussu bazinger'id teid kohit-
senud? Mina ei tea. Igal juhusel, mina, kes ma teile kõnelen, mina ei või olla valgeid need-
mata!“

Mul tuleb meele aeg, mil m'bi'd¹⁵⁾ elasid rahulikult, õnnelikult piki Niubangi jõge, Besso-Kemo ja Kemo-Uadda vahel.

Kui ilmusid esimesed valged, kaasa tuues fetisheid, katlaid, kanu, matte, koeri, naisi, kitsi, lapsi, parte, taandus suurem osa meist Krebedshe ümbrusse.

Olin tol ajal veel hoopis väike.

Meil tuleb võidelda, ehitada onne, seenda, ehitada põlde! Asjatu vaev... Valged tulevad Krebedshe'sse.“

Uus põgenemine meie poolt. Meile meeldib Griko. Peatume Griko's.

Saab ometi rahu hingata. Eksitus! Valged, jälle nemad, tungivad Grikosse.

Meeleheitel läheme veel kord teele.

Grimari! Oleme Grimar'is! Meile avaneb tore maa Bamba ja Pombo¹⁶⁾ vahel.

Asume sinna.

¹³⁾ neegri suguharud.

¹⁴⁾ õlu.

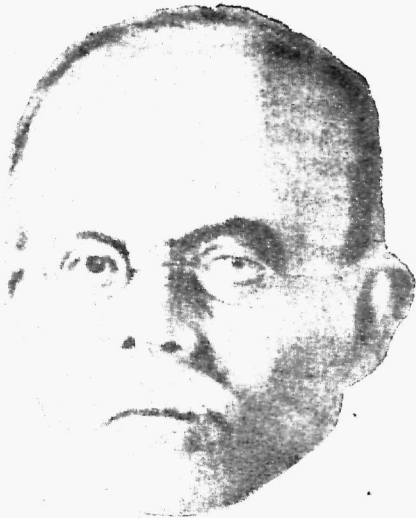
¹⁵⁾ jutukangelaste pealik Batuala suguharu.

¹⁶⁾ jõgi.

Fo to Vannas.

Uus Poola saadik Eestis, herra T. Dobrzinski.

Dr. Marx.

Saksa uus riigikantsler.

Paraku! Me polnud veel lõpetanud ehitusigi, kui valged olid meie kannul.

Siis, väsinud, julguse kaotanud, ei tahtnud me näha oma rahva hävingut, — olime kaotanud palju mehi, maa pärast veriseid võitlusi pidades nendega, keda välja tõrjusime, — jäime paigale ja näitasime valgetele sõbralikku nägu...

Kauge määratu menu ligines.

„Meie allaheide ei võitnud meile nende poolehoidu. Nad ei leppinud katsetega meie kombeid maha suruda, nad tahtsid meile omi peale sundida.“

„Pole enam õigust raha peale patara't¹⁷⁾ mängida. Pole enam õigust ennast purju juua. Meie tantsud ja laulud segavad nende und. Arvatakse heaks neid sallida vaid siis, kui maksame kümnest.“

„Makske, aina makske! Valitsuse kassad on täitmatud.“

„Valged pole midagi väärt! Nad ei armasta meid! Nad peavad meid valelikeks! Meie vale ei peta kedagi. Kui me vahel tõde ilustame, siis sellepärast, et ta pole küllalt hea, sellepärast, et maniok ei maitse soolata.“

„Nemad! Nad valetavad mittemillekski. Nad luiskavad järjekindlalt nagu hingatakse.“

Sellest nende üleolu meist.

„Meie oleme ainult maksjad kehad. Oleme ainult koormakandjad loomad. Loomad? Sedagi mitte. Koer? Nad söödavad teda, hoolitsevad oma hobuse eest. Meie? Meie oleme vähemad kui loomad. Nad tapavad meid pikkamisi.“

¹⁷⁾ õnnemäng.

Purujoobnud rahvahulk tungles salga taga, mis koosnes Batualast, vanemaist ja pealikuist.

Kuuldus sõimu ja sajatusi. Batualal oli tuhat korda õigus. Vanasti, enne valgete tulekut, elati õnnelikult. Töötati vähe ja enesele, söödi, joodi ning magati, peeti vahel veriseid kakelusi, kus surnul maks välja rebiti, et nende vahvus ära süüa ja enesesse sisendada — nii elati vanasti, enne valgete tulekut.

Valitses suur segadus ja kära.

Kauge määratu menu lähenes Grimari'le. Ta oli nüüd unbes Pujamba ja Pangakura teede ristil. Jõudis ligemale. Tulles üle silla, mis viib üle Pamba, paiskus ta äkki Posti.

See polnud enam kauge ja määratu menu. N'Gakura oli selle moondanud noorte meeste ja neidude salgaks.

Alasti, kehad võõbatud valgeks tuha ja maniokiga (surm tabab seda, kes ei täida seda kommet), juuksed pügatud, pilk metsik, liikusid nad tantsides edasi.

Nad rütmisid oma hüppeid arusaamatute kurgu- ja ninahäältega. Nad kõnelesid samali't, püha keelt. Ja nad käisid mingi hullustuse kütüsis, mida määras laulu ja kunde'de kära.

Neid silmati.

Tõusis taltsutamatu kisa, säherdune, et piki Pombo ja Bamba kaldasid magavad piparlinnud ärgates irvitama hakkasid kuuvalges öös.

Kummaline, ootamatu, ohjeldamatu rõõm raputas inimhulka, virgutas ta üles. Sõdurid haarasid oma relvad. Koerad haukusid, lapsed nutsid ja õllest ning käreast joobnud naised need ulusid ja ulusid jalgu trampides:

Ga-nza... Ga-nza... Ga-nza... Ga-nza!...

Juba urisesid tumedasti lingha'd.

Miline võluv valgus! Üksnes puud ja nende lehed paistavad ses hajutatud valguses mustemad. Kuid maa on valge! Kuid kaga'd on valged! Kuid teed on valged kui lina! Kuid Pombo ja Bamba veeretavad ainult kuu-vesi!

Kükitades oma sõjakilpide taga, odad ruskais, ootasid sõdurid.

Tam-tam'i põrina peale kargasid nad püsti ja söötsid odadega veheldes Bamba poole. Seal ümber pöördes, kilpe üles tõstes, tulid nad täie kiirusega hõisates lähtepunkti tagasi.

Ganza'd tantsisid platsil. Tam-tam'id, hõiskes, laul, balafong'id, kunde'id¹⁸⁾ ujutasid kõik üle helide uputusega.

Pidu kujuneb. Mängujuhtideks on jangbamokundzi'd¹⁹⁾! Vaatke, kuis nad ennastohverdavalt tegutsevad! Neid tunneb pikkadest lin-

¹⁸⁾ muusikariistad.

¹⁹⁾ pidupealikud.

nusulgedest, mis nende palmitud juustesse pistetud, ja kellukestest, mis helisevad nende randmeil, põlvil ja pahkluil.

Helevus levines vähehaaval, lagunes laiali, muutus märatsemiseks. Käte plaksutuste ja keelte laksutuste sekka kostis ikka enam ja enam jangba-mokundshi'de kellukeste ja kuljuste helinat. Hakatakse tantsima, tantsima!..

Värin jooksis läbi massi ja sütitas ta.

Lähenesid lapsed. Nad läksid platsi keskele, mille vabaks jätnud ganza'sid piinav inimmass, ja algasid tantsu.

Nad sheetikuleerisid, väristlesid end, väänlesid, laotasid käsi ja jalgu, ebateadlikult jäljendades varjusid, mida nad näinud tantsivat onnide ümber kuuvalgeil õhtuil, kui kuu kustutab leige horitsondi ja kungbad²⁰⁾ lõpmata krooksuivad.

Nende järele tulid naised, alasti, juuksed õlitatud riitsinusega, kõrvad, ninasõõrmed ja huuled läbi puuritud klaasehetega, pahklud ja randmed ümbritsetud vaskvõrudest, käed igaühel eelmineja õlgadel.

Nad kujundasid ringi, mis hakkas tiirlema, nagu tiirlevad hülgavad putukad videviku ajal.

Rind avanes tam-tam'i märguande peale.

Kättega, jalgadega, hüüetega toetasid naised kunde'de, lingha'de ja balafong'ide takti.

Takt kiirenes.

Raugena, lõdvana, kinnisilmi võttis üks tantsjanna aset poolringi keskel, mille kujundanud ta kaaslaste katkenud sõõr, vähe ettepoole neist.

Nii võisid teda toetada need, kes tantsisid ta taga, ja püsti hoida need, kes seisid kaare mõlematel tiibadel.

Ta astus kolm sammu ettepoole, — plaksutati käsi — üks... kaks... kolm... — ennast pakkudes kellegile nägematule. Hüljatuna taganes ta sama võrra — üks... kaks... kolm...

Nagu oleks teda haaranud nõrkus ja häbi alaliste keelduste tagajärjel, lasi ta enese lõpuks selili langeda.

Ta sõbrad võtsid ta vastu ja aitasid üles. Ja lootusetult läks ta, kuhu tantsuseadused minna käskisid, — kujundi pahemasse tippu, kuna üks ta kaaslasist, eraldudes vastasseisvast tipust, omakorda õnne katsus selles, mis eelmisel murja läinud.

Kui tuli meeste kord — täieline hullustus!

See polnud enam muud kui higist nõretavates nägudes koledasti röökivad suud. See polnud enam muud kui jalgade trampimine, mis pani kaugel põruma maa.

²⁰⁾ konnad.

Dalip Singh Gill, hindu,

pidas Tallinnas mitu loengut India üle. On „Aole“ India kultuurist, religioonist ja filosoofiast kirjatükke lubanud.

Nad kõik olid salvinud keha rasva ja punase puuga. Neil oli kõikjal kellukesti ja kuljuseid, isegi päid katvate sulgmütside ja niudevööde küljes, mis kinni hoidsid häbeduskatteid.

Neist hoovas kanget lõhna. Väsimus voolas higiojadena mööda tätoveeringuid. Kuid nad ei tunnud väsimust! Neid huvitas ainult jangba²¹⁾, nad pühendasid tähelepanu ainult sellele.

Elu on üürrike. Varsti jõuab päev, mil sa millekski ei kõlba, isegi sugutamiseks mitte. Iga päev viib surma poole, kas pole nii? Pole midagi paremat kui rõõmutseada — kuni selleks jõudu.

Nad tantsisid.

Heites kukerpalli tegid nad hüglahüppe, kukkusid käpuli ja jätkasid oma liigutusi, neid kokkukõlastades lingha'de tam-tam'iga.

Ganza... ganza... ganza... ganza...!

Teile tehakse ganza,

Ganza... ganza... ganza... ganza...

Üks gri-gri'ga²²⁾ kaetud rauk seisis nuga käes noorte meeste salga ees. Üks vanaeit ootas omakorda neidude kõrval. Ja seistes ka-

²¹⁾ tants.

²²⁾ halli orava nahk.

he rauga vatas, irvitasid vanemad, vaadeldes neid noori, keda varsti summitakse kannatama.

Ganza... ganza... ganza... ganza!..
 Sel õhtul saate meesteks kõik.
 Te saate tõesti naisteks täna,
 Kui läbi teete ga'nza,
 Ganza... ganza... ganza... ganza!..
 Ganza... ganza... ganza... ganza!!!

Kaks rauka kõnelesid:

„Üks kuu, kaks kuud olete vaeva näinud, olete paastunud metsade sügavuses.“

„Ühe ja veel ühe kuu olete end varjanud jumalavallatute pilkude eest, puhastades oma keha, et surm seda ei viiks oma külla.“

„Te kõnelete nüüd ainult püha keelt. Te elate rohust ja juurtest kaugel jumalavallatutest pilkudest.“

„Ühe ja veel ühe kuu olete maganud ükskõik kus, — ükskõik kus ja kuidas. Olete hoidunud naermast ja mängimast.“

„N'Gakura on teiega rahul. Teie katsumised on lõppenud. Võite mängida, naerda, elada laias ilmas ja rääkida ning magada oma asemeil.“

„Te saate varsti meesteks, te saate varsti naisteks. Veel vähe aega, ja teile tehakse „ganza“.“

„Te katsumised on lõppenud. Võite naerda, mängida ja tantsida.“

Ganza... ganza... ganza... ganza!..
 Ganza... ganza... ganza... ganza!..

Balafong'id, lingha'd ja kunde'd mürisesid nagu kõu. Oli vaja püüda sumbutada võimalikke karjatusi. Selleks nad olidki määratud.

Talitus algas.

Kaks vanakest teritasid hoolega oma nuge siledal kivil, millele enne olid süljanud...

Juba tormasid juuresolijad ülestõstetud keppidega ühe kõhkleva õhvri kallale. Kui ta juba tühise kannatuse ees longu vajub, pole ta väärt mees olema! Surruks peab ta löödama! Seda nõuab komme!

Kuid, pettes nende tapmislootust, ühines vastne ganza teistega.

Voolates haavast ta jalgele, pritsis veri iga ta hüppe puhul naabrite peale. Sest tal oli vaja näidata, nagu ei tunneks ta valu.

Ganza... ganza... ganza... ganza!..
 Elatakse ainult kord...

Ükskõikselt kära vastu täitsid kaks rauka oma kohut. Nad ei kuulnud ega näinud midagi eneste ümber, toimisid masinlikult. Nad sarnanesid lõikajatele, kes lõikuse aegu liiguvad põldudel, sirbid käes.

Neiud tantsisid, mõned väga kahvatud. Kõige

peale vaatamata pani hirm neid vastupanematult värisema.

Vanaeit astus lähemale, kutsus ühe tantsijannadest, lükkas tooresti ta jalad laiali, haaras kamaluga, mis vaja, venitas selle välja nagu kautshuki liaani ja löikas ühe hoobiga — rauh! — läbi.

Peadki pööramata loopis ta huupi selja taha need verised ja soojad lihaticud, mis vahel mõnda näkku tabasid.

Mis väärtust võis neil siis ollagi? Kui nad maha langesid, jagelesid koerad nende pärast.

Ga'nza... ga'nza... ga'nza... ga'nza!..

Elatakse ainult kord.

Sia naised!.. Sija mehed!..

Nüüd te olete ga'nza'd.

Ga'nza... ga'nza... ga'nza... ga'nza!..

* Kui viimane mees ümber lõigatud, viimsel naisel väljalõikus tehtud, pühkisid mõlemad lõikajad oma noad puhtaks.

Siis tõusis segadus ja lärm viimse piirini.

Kõik, mis seni olnud, polnud midagi. Kõik need kisendused, kõik need häbelikud tantsud olid vaid ette valmistatud seda, mida kõik ootasid: armastustantsu, mida tantsitakse ainult sel õhtul, mil lubatud on anduda kõlvatusele ja roimale.

Lingha'd, balafong'id ja kunde'd püüdsid üksksteist ületada meeletuses. Pipralinnud irvitasid õudsel. Öised röövlinnud saalisid kokkumult jangba kohal.

Kuid nende ulumine uppus hullumeelsuse plahvatusse...

Ilmusid kaks naist. Üks neist oli mokundshi²³⁾ Batuala naine Jassigindsha, teine ei teadnud veel midagi mehest.

Alasti mõlemad, karvadest puhastatud, kandisid nad kaelas klaashelmeist keesid, rõngast ninas ja mõlemas kõrvas. Käevõrud tärisesid nende randmeil ja pahkluil. Nende kehad olid kaetud tumepunase võõbaga.

Peale nende piduehete kandis Jassigindsha üht hiiglasuurt fallust värvitud puust.

Too kõitmetega vöö külge kinnitatud mehe tunnus, mis ta niudeil kõlkus, tähendas osa, mida ta mängib selles tantsus.

Algul tantsis ta üksnes puusade ja kintsudega. Ta jalad ei liikunud sugugi. Puusuguosa hüppas iga puusaliigutuse puhul.

Siis hakkas ta pigem libisema kui astuma oma partneri poole.

See taganes. Tema, naine, ei tahtnud ju sugugi mehe himule järele anda. Ta näomäng ja hüpped väljendasid hirmu.

Pettununa pööras mees tulnud teed tagasi. Ta trampis metsikult vastu maad.

²³⁾ pealik.

EESTI-LÄTI RAUDTEE-KONVERENTS.

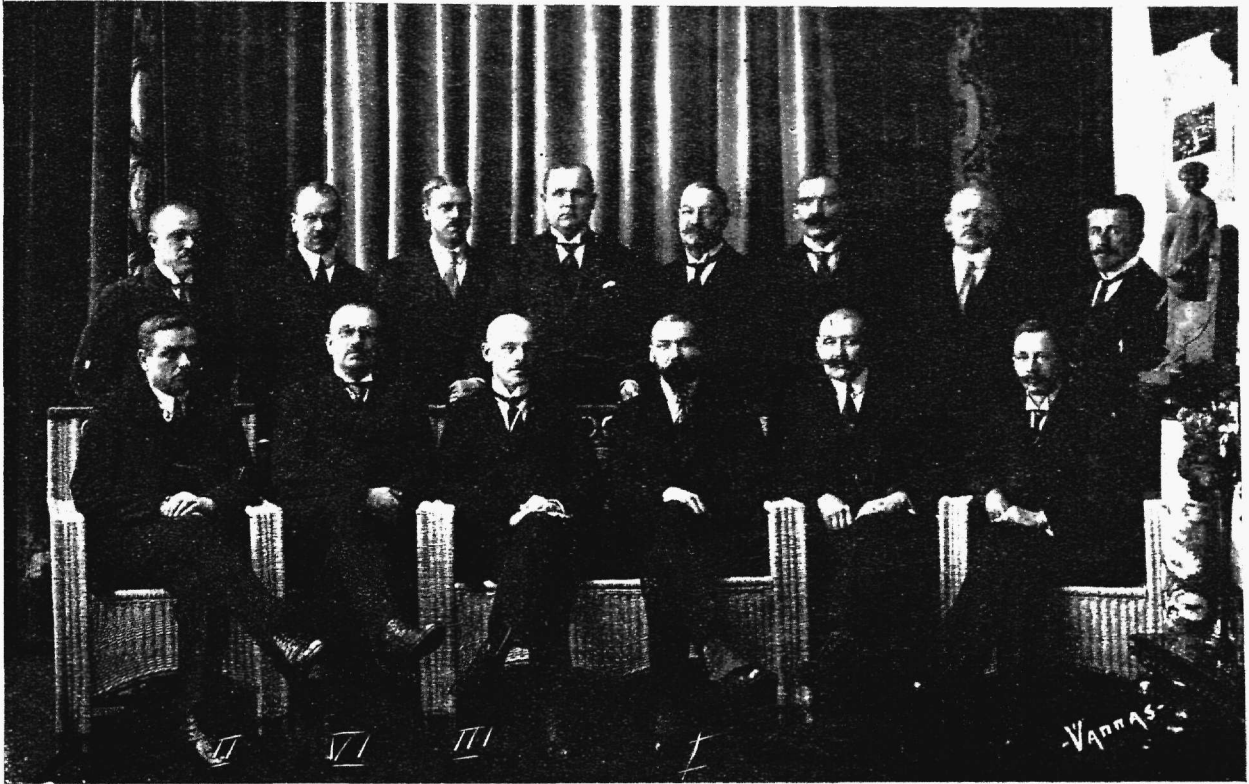

Foto Vannas.

Tallinnas 22. nov. — 7. dets.

- 1) Kongressi juhataja hr. E. Lemm, Eesti rdtv. raudteeülema abi, 2) hr. J. Behrsin, Läti rdtv. finansdirektori abi, 3) hr. F. Dumpis, Läti rdtv. eksploatatsiooni direktor, 4) hr. A. Reimann, Eesti raudt. liikumisosak. ülem.

Ent toibudes oma mõttetust hirmust, pakkus end naine nüüd eemalt. Ta pakkus end.

Mees astus ta poole, tahtis teda süleleda.

Naine pani veel vaid nõrgasti vastu. Ta andus, sulas mehe kuumuses nagu udu tõusva päikese ees.

Ta kattis kätega kord silmi, kord suguoisi. Ta oli nagu väsitatud metsloom, kes äkki alistub.

Veel vilke õhutas ta mehe himu, viivitades seda rahuldamast.

Ent kui viimane, haarates ta keha käte vahele, oli jõhkrasti alla kriipsutanud, et ta enam ei või oodata, lakkas ta vastu panemast.

Kui tantsu kiirenev rütm oli lõpuks viinud hingematva krambini, mis tühjendab himu, — jooksis läbi keha lühikesi värinaid, nad jäid lebama, liikumatult, liikumatult, õnnelikena...

Kummaline hullustus pani siis kihama tantsijaid piirava rahvamurru.

Mehed vabastasid end riidehilpudest, mis neile häbeduskatteiks, naised põlledest, kel need olid.

Ilmusid paarid. Need tantsisid, nagu oli tantsinud Jassigindsha oma sõbraga. Oli riidu ja räuskamist. Huupi langesid kehad maha, kus tehti teoks kõik tantsitud liigutused.

Suguline joobumus, millele lisandus alkonoli joovastus — oli loomaline rõõm, vaba igasuguseist pidemeist.

Kuuldus sõimu. Purskas verd. Põhjuseta.

Himu oli ainuvalitseja.

Ei enam tam-tam'i. Ei mängitud enam künde'del ega balafong'idel. Mängijad olid kasutada tahtnud seda rõõmu, mida nad sigitanud, säilitanud, kasvatanud.

Inimmurrus kadunud, tantsisid nad armastustantsu, esimest tantsude seas, millest pärit kõik teised, kunagi ta vääriliseks saamata.

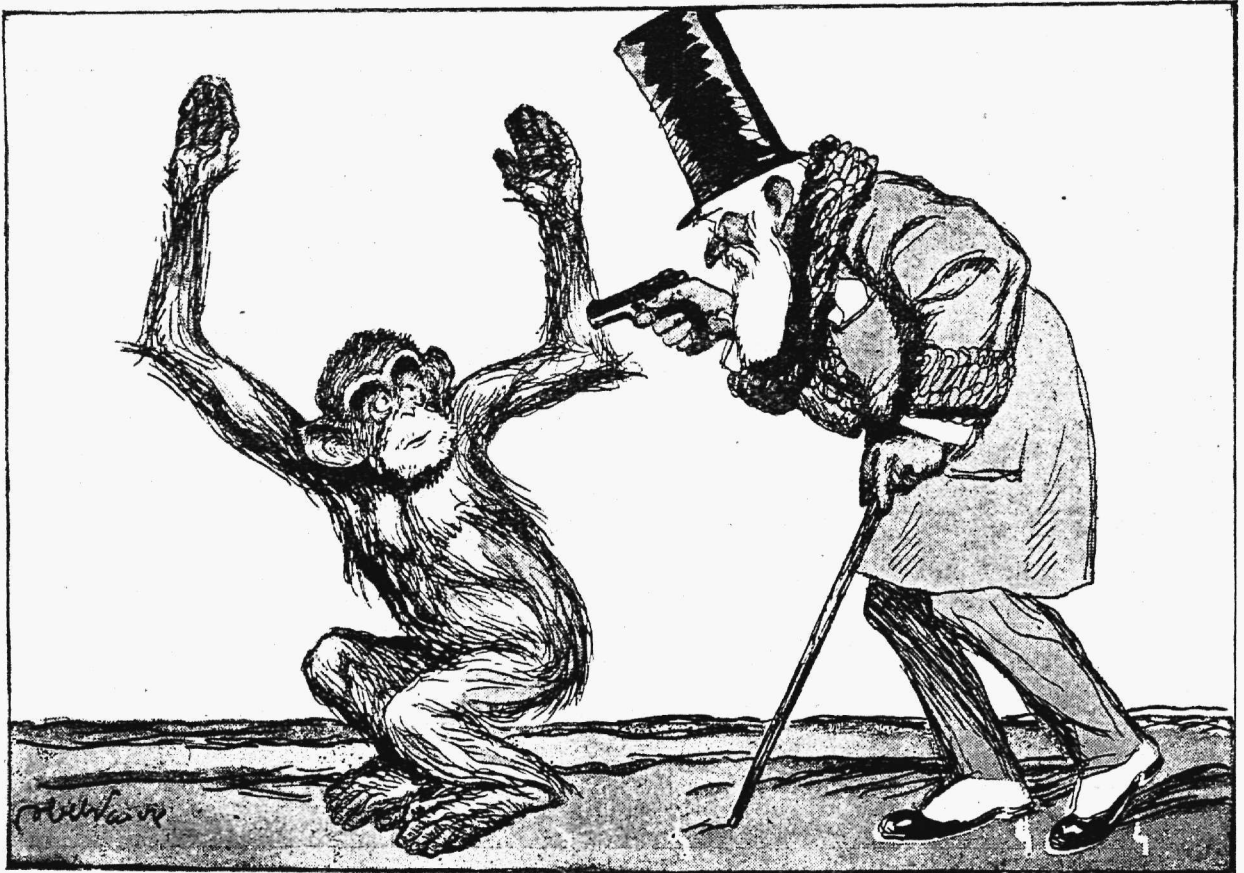
Nad tantsisid...

Kisendustele ja kirjeldamatule rüselemisele järgnes ootamatu ja kohutav tarretus.

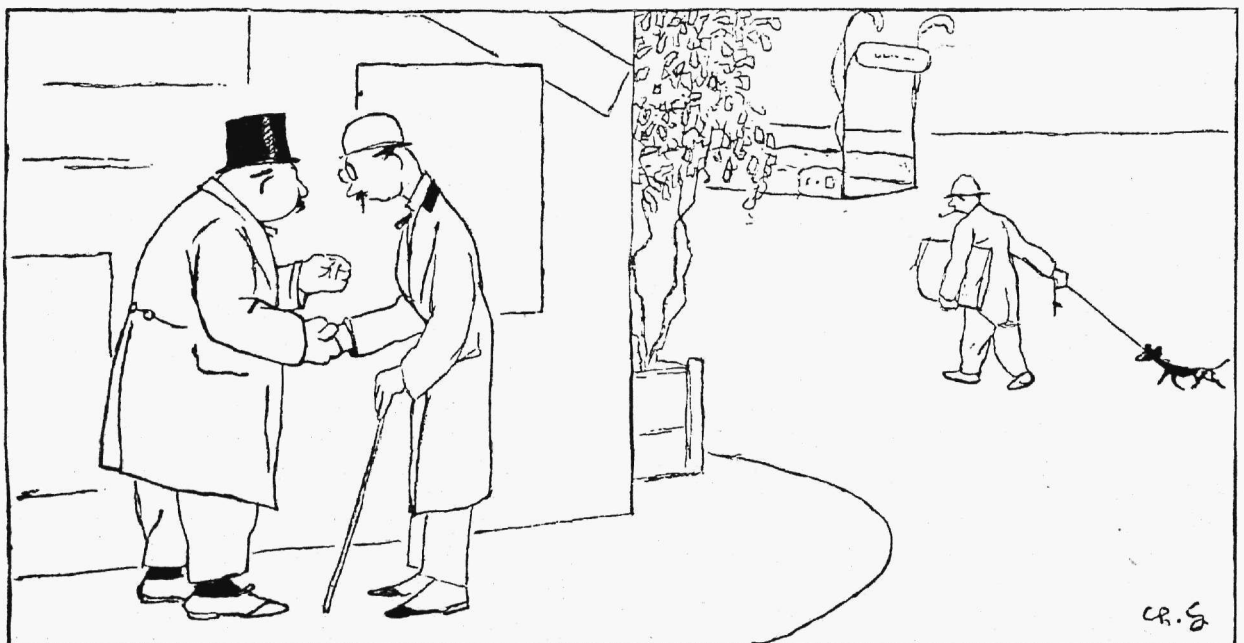
Siis tõusis äkki vaikuses kisa:

„Komandant! Komandant!...“

Algas ülepeakaela põgenemine külade poole.

Kultuurikandjad eurooplased metslaste man: „Raha või elu!“ („Le Journal“.)

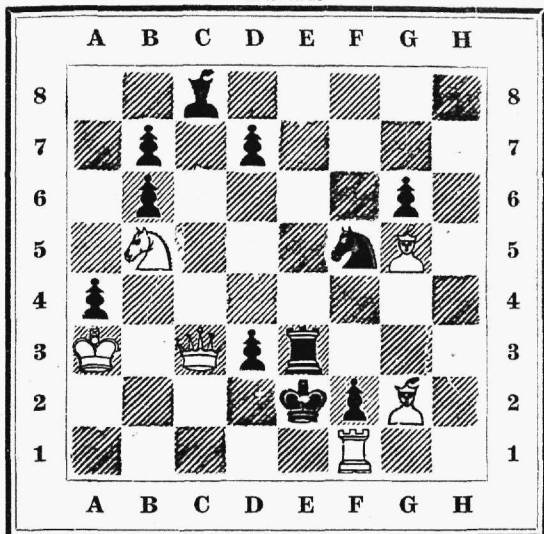
Hajameelsed mehed. „Tere! Olin praegu sinu naisega koos.“
 „Või nii! No kuidas tema käsi ka käib?“
 „Täna, mitte just halvasti.“ („Le Journal“.)

Paberosside kuninganna „Viola“ 20 tükki 30 marka
A/S. „Laferme“

M A L E.

Toimetaja A. BURMEISTER.
 Ülesanne nr. 2. Kokku seadnud E. Pape.
 (I auhind Good Companion turniiril.)
 Mustad.

Valged.

Valged: Ka 3, Lc 3, Vf 1, Og 2 ja g 5, Vb 5.
 Mustad: Ke 2, Ve 3, Oc 8, Rf 5, Sa 4, b 6, b 7, d 3,
 d 7, f 2 ja g 6.
 Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Ülesande nr. 1 lahendus.

1. Lf 3 — c 8, Kd 4: c 3
2. Rc 7 — b 5 annab matt jne.

Lõpumängu nr 1 lahendus.

1. Rb 6 — d 7 t, Lg 4: d 7,
2. Va 6 — c 6 t, Kc 5 — b 5,
3. Oe 4 — d 3 t, Kb 5: c 6,
4. Od 3 — b 5 t, Kc 6: b 5.

Valged on suitsus (patt).

Toim. tulnud kirjandus.

Jaan Kärner. Eesti näitelava 19. aastasajal
 T. Mutsu kirjastus. Tallinnas 1923. 48. lehekülge.
Alfred Brust. Igavene Inimene. Draama Kris-
 tusen. T. Mutsu kirjastus. Tallinnas 1923.
 Ajakiri. „Majaomanik“ Nr. 4 ja 5.

Vastutav toimetaja Ed. Hubel.

Väljaandja: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Eeltulevaiks jõulupühadeks
 soovitame suures valikus
 möödukate hindadega
lakk- ja ballikingi
 pärl kingashnalle, boti-
 kuid, sooje toa-tuhvlid jne.
 Müüriwahe tän. nr. 9
 ja Vana Kalamaja t. 26.
Köösel ja Kötsi

UUK
 Narva mnt. nr. 4
 Odavam kellade
parandus- ja
ostukoht
 Tallinnas. Kõige paremate töölistega ja
 täielikumate tööriistadega. — Töö kiire
 ja korralik, täieliku vastutuse all.

Esimene Tallinna vilditööstus

Heeringa tän. 4., kônetr. 20-75

Suur valik: viltsaapaid, viltkalosse (botikuid) ja toakingi meester., naister.
 ja lastele, nahkadega ja ilma.

Tellimisi võetakse vastu oma kui ka tellija materjaalist.

Jällemüüjatele kõrged % %

Ajakiri «AGU»
Jõulunumber
 ilmub aegsasti.

Kõige ilusamaks ehteks jõululauale.
 Kõige huvitavamaks lugemiseks jõuludel.
TOOB UMBES 60 PILTI!
 Sellepolest ei saa ükski jõulualbum
 «Ao» jõulunumbriга võistelda.
 Numbri hind endiselt 30 mk.

Vanemad! valmistage oma lastele rõõmu!

Õpetajad ning koolijuhatajad! hoolitsege, et teie õpilaste lugemislauale ei puuduks

„Laste Rõõm“!

Rõõmu ja päikesepaiste kannab igasse Eesli kooli ja kodusse ilus noorusärav pildiajakiri

„Laste Rõõm“!

Ilmub kaks korda kuus, iga nr. 24 lhk. värvilisi pilte, luuletusi, vesteid ja muud siiri-kuuri-viirulist ning lõbusat. — Maksab aastas 360 mrk., poolaastas 180 mrk., kuus 30 mrk., üksik nr. 15 mrk.

Toimetuse ja talituse Tallinnas, Pikk tänn. nr. 2, kõnetraat 23-54. Toimetuse kõnetunnid igal reedel kl. 2—3 p. l.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Ajakiri

„AGU“

„AGU“

on ainuke korralikult ilmuv **rahvalik** kirjanduse, teaduse ja kunsti **ajakiri** Eestis.

„AGU“

on lühikese aja jooksul **loetavamaks** Eesti ajakirjaks saanud.

„AOLE“

on seni kaastööd teinud ja edaspidi teha lubanud **suurem hulk** meie tähtsamatest kirjanikkudest.

Igas numbris toob „AGU“ kirjandusliku väärtusega huvitavaid novelle, jutustusi ja luuletusi, algupäraseid ja tõlkeid.

Arvustused uute algupärase teoste üle.

Teaduse aladelt on „AOLE“ mitmed **eriteadlased** ja Tartu ülikooli **õpejõud** kaastööd lubanud. Teaduslikud kirjatükid on „AOS“ harilikult **seletavate piltidega** varustatud.

Tähtsamatest sündmustest kodu ja väljamaal toob „AGU“ **päevapiltlikke ülevõtteid**.

Igas numbris elu väärnähtusi tabavaid **naljapilte**.

Veel tänava aastal hakkame igale „AO“ numbrile oma- ja väljamaa kunstnike parematest piltidest **värvilisi reproduktsioone** (äratrükipilte) hinnata kaasa andma, mis läbi igal „AO“ lugejal võimalik on värviliste kunstiväärtuseliste piltidega oma eluruume ilustada.

Ajakiri „AGU“ ilmub igal laupäeval. Tema **kestev ja korralik ilmumine** on **kindlustatud** väljaandja osuühisuse (Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse „Päevaleht“) poolt.

Tellimisi ja kuulutusi võtab vastu „Päevalehe“ kontor, Tallinn, Pikk tän. 2. Peale selle võib „AGU“ tellida raamatukaupluste ja kõigi Vabariigi postkontorite kaudu.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus
(„Päevaleht“).

Kirjandus rahva jaoks!

Raamat olgu kättesaadav võimalikult kõigile!

Majandus kipub ebajumalaks saama. Kõik tähelepanu on viimasel ajal pöördud majandusliste küsimuste peale. Ei tohi aga unustada, et vaimline kultuur tähtsamaks riigi ja rahva alussambaks on. LUGEGE RAAMATUID! Raamat on ikka veel väga vähe teed leidnud rahva sekka. Raamat ei ole aga odav, tema valmistamiskulud suured. Kõigist püüetest hoolimata ei ole raamatu hind sarnaseks kujunenud, et võimalikult kõigile kättesaadav oleks. Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus tahab nüüd raamatule teed tasandada rahva sekka, raamatut lugejatele kättesaadavamaks teha ja seni järgmise sammu astunud, mida iseäranis lastevanemaid tähele panna palume.

Päevalehe, Ao ja Koidu lugejatele!

Sellega teatame oma lugejatele, et meie pikemaajaliste tellijate huvidele vastu tulles, korralduse oleme teinud, et kõik „Päevalehe“ ja „Ao“ pooleaasta ja „Koidu“ aastatellijad meie abitalitustest kõiki

Tallinna Eesti Kirj.-Ühiseuse kirjastusel ilmunud raamatuid 10% -lise hinnaalandusega osta saavad.

Iga tellija, kellel vastav tellimiskviitung ette näidata on, saab meie abitalitusest vastava ostmiskaardi, kuhu ostetud raamat sisse kirjutatakse. Linnades ja maakohdades, kus meil abitalitusi veel ei ole, avame meie need veel käesoleval aastal. See korraldus on tähtis igale kirjandussõbrale ja koollealiste laste vanematele, sest et raamatute ostmisel saadavad protsendid mitu korda suuremaks võivad tõusta, kui lehe tellimishind.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.